

ផ្កាព្រះបាទ

ប្រតិបត្តិ សិក្សា

สาวผู้ไทยบ้านเป้า

ตำบลบ้านเป้า อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์
ที่มา: ศูนย์ 3 วิถี สานสายรักแห่งครอบครัว บ้านเป้า จังหวัดบุรีรัมย์

ผ้าทอผู้ไทย

ประทับใจ สึกขา

จำนวน 200 เล่ม

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ :

ประทับใจ สึกขา

ผ้าทอผู้ไทย – อุบลราชธานี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2554. 86 หน้า.

1. ผ้า 2. ผู้ไทย

ISBN: 978-974-523-258-7

จัดทำโดย : โครงการสืบสานภูมิปัญญาผ้าทอผู้ไทยในภาคอีสาน

งบประมาณสนับสนุนจากกองส่งเสริมการวิจัย บริการวิชาการ

และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ปีงบประมาณ พ.ศ. 2553

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

เลขที่ 85 ถนนสถลมารค เทศบาลตำบลเมืองศรีโค

อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี 34190

ปก/รูปเล่ม : ธนวัฒน์ ฝอยจันทร์

กิตติกรรมประกาศ

โครงการสืบสานภูมิปัญญาผ้าทอผู้ไทยในภาคอีสานนี้ เป็นโครงการที่ดำเนินการตามแผนงานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2553 การดำเนินงานได้สำเร็จล่วงด้วยดีโดยบุคคลหลายท่าน ซึ่งผู้ดำเนินงานต้องขอบขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้ ดังนี้

ขอบคุณ นางวาสนา อาจวิชัย ประธานกลุ่มทอผ้าศรีนคร (ผ้าหมักโคลน) ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร นางจันทร์เพชร ลุนาวิน ประธานกลุ่ม นางพงษ์สวัสดิ์ กุลวงศ์ และนางสุพัฒนามลสุรินทร์ กลุ่มทอผ้าอำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม นางถวิล อุปรี ประธานกลุ่ม และนางปิ่นแก้ว ปิคุ้ม กลุ่มทอผ้าฝ้ายย้อมครามบ้านดอนกอย ตำบลสว่าง อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร นายทรงกลางประพันธ์ ผู้ใหญ่บ้าน บ้านภู หมู่ 2 นางบุญเต็ม นามเหลา และนางบรรยา ปัทม ช่างทอผ้า หมู่ 1 ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร นางบรรยงค์ โสภาคะยัง ประธานกลุ่มทอผ้าและผลิตภัณฑ์จากผ้าบ้านบึงเลิศ หมู่ 1 อำเภอเมยวดี จังหวัดร้อยเอ็ด นางประนอม แก้วคำแสน ประธานสตรีอำเภอ นายปาน แก้วคำแสน ปราชญ์ชาวบ้าน

อดีตข้าราชการครูบ้านนาญ บ้านวาริชภูมิ ตำบลวาริชภูมิ อำเภวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร นางสุจินดา บันลือหาญ ข้าราชการบ้านนาญ บ้านโคกสุวรรณ ตำบลพรรณนา อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร และนางหนูพร ศรีบ้านโพน พนักงานศูนย์วัฒนธรรมผู้ไทยบ้านโพน ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ รวมถึงปราชญ์ชาวบ้าน ช่างทอผ้าและชาวบ้านในท้องถิ่นท่านอื่นๆ ซึ่งไม่สามารถเอ่ยนามได้ทั้งหมด ที่ให้ความรู้และให้คำแนะนำในครั้งนี้

สุดท้ายขอขอบคุณ กองส่งเสริมการวิจัย บริการวิชาการและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ที่สนับสนุนงบประมาณขอบคุณทีมงานผู้เกี่ยวข้องที่ไม่ได้เอ่ยนาม ตลอดจนนักศึกษา สาขาวิชาการออกแบบผลิตภัณฑ์ คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ที่ร่วมกิจกรรมการจัดเก็บข้อมูลในครั้งนี้

ดร. ประทับใจ สิกขา
หัวหน้าโครงการฯ

สารบัญ

หน้า	เรื่อง
1	ประวัติ...ชาวผู้ไทย
11	วัฒนธรรมการแต่งกาย
21	ภูมิปัญญาผ้าทอผู้ไทย
22	การย้อมสีด้วยเปลือกไม้
34	การย้อมคราม
47	ลวดลายผ้าทอผู้ไทย
83	เอกสารอ้างอิง
85	บรรณานุกรมสัมภาษณ์

กูไทหรือ

ผู้ไทหรือ

ผู้ไทย

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เขียนว่า ผู้ไทย
เดิมมาจากคำว่า พุไท หรือ วุไท
ซึ่งหมายถึง คนเผ่าไทยกลุ่มหนึ่งที่มี
อยู่ในแคว้นสิบสองจุไท และอาณาจักรล้านช้าง
ในหนังสือเล่มนี้ขอใช้คำว่า **ผู้ไทย** ตามพจนานุกรมฯ

ชาวผู้ไทยบ้านบุงเลิศ ตำบลบุงเลิศ อำเภอยะยงดี จังหวัดร้อยเอ็ด

ที่มา: กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม.

หมู่บ้านอุตสาหกรรมดีเด่น 2542.

ประวัติ...ชาวผู้ไทย

ในพงศาวดารเมืองแกลง (แกลง) กล่าวถึง การกำเนิดมนุษย์และถิ่นกำเนิดของชาวผู้ไทยว่า เกิดจากเทพสามภรรยา 5 คู่ ซึ่งเป็นพี่น้องกัน เมื่อ หมดอายุบนสวรรค์จึงอธิษฐานจิตเนรมิตน้ำเต้า ขึ้นมา เทพทั้ง 5 คู่ ก็เข้าไปอยู่ในน้ำเต้า น้ำเต้า ลอยจากสวรรค์มาตกบนภูเขาที่ทุ่งนาเตา ซึ่งอยู่ห่างจาก เมืองแกลงไปทางตะวันออกเป็นระยะทางเดิน 1 วัน น้ำเต้าได้แตกออก เทพได้กลายเป็นมนุษย์ 5 คู่ ออกมาจากน้ำเต้าทีละคู่ตามลำดับ คือ ข่า และ ผู้ไทย ลาวพุงขาว ฮ่อ (จีน) และแกว (ญวน) ซึ่งเป็นต้นกำเนิด ของมนุษย์ 5 เผ่าพันธุ์ ในเวลาต่อมาคนเหล่านี้ได้ แยกย้ายกันตั้งรกรากในพื้นที่ต่างๆ สำหรับชาวผู้ไทย ตั้งบ้านเรือนที่เมืองแกลง มีขุนลอคำเป็นหัวหน้า ประชากรของผู้ไทยได้เพิ่มจำนวนถึง 33,000 คน ในเวลาต่อมา และขยายตัวไปตั้งรกรากหลายเมือง

ขุนบรมราชบุตรของขุนลอคำ ได้เป็นเจ้าเมืองแกลงใน พ.ศ. 1274 ขุนลอบุตรของขุนบรมราชาได้มาตั้งเมือง หลวงพระบางใน พ.ศ. 1283 จากพงศาวดารเมืองโล กล่าวไว้ว่า ชาวผู้ไทย ในดินแดนนี้ 2 พวกคือ 1.ผู้ไทยขาว อาศัยอยู่เมืองเจียน เมืองมูน เมืองบาง มีเมืองโลเป็นเมืองใหญ่ รวม 4 เมือง ดินแดนแถบนี้ อยู่ใกล้ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน อากาศหนาว ชาวผู้ไทยจึงมีผิวขาว อีกทั้งได้รับอารยธรรมจากจีน โดยเฉพาะการแต่งกายในพิธีศพ ซึ่งนิยมนุ่งขาว ห่มขาว จึงเรียกชาวผู้ไทยกลุ่มนี้ว่า ผู้ไทยขาว 2.ผู้ไทยดำ อาศัยอยู่เมือง ควาย,เมืองคุง เมืองม่วย, เมืองลา เมืองโมะ เมืองหวัด เมืองซาง มีเมืองแกลง (แกลง) เป็นเมืองใหญ่ รวมเป็น 8 เมือง ชาวผู้ไทยกลุ่มนี้ มีผิวคล้ำกว่าผู้ไทยตอนบน และนิยมแต่งกายด้วยผ้า พื้นเมืองย้อมครามเข้ม และอาศัยอยู่บริเวณแม่น้ำดำ

ซึ่งเป็นแหล่งเกษตรกรรม จึงเรียกว่า ผู้ไทยดำ ชาวผู้ไทย ทั้ง 2 กลุ่ม รวมกันแล้วเป็น 12 เมือง จึงเรียกว่า แคว้นสิบสองจุไทย จากข้อมูลwww_puthai_com พบว่าการอพยพของชาวผู้ไทยเข้าสู่ประเทศไทย มี 3 ระลอกด้วยกันคือ

ระลอกที่ 1 การอพยพจากบริเวณเมืองแถงในเขตสิบสองจุไทยเข้าสู่เมืองน่านน้อยอ้อยหนูในที่ราบสูงบริเวณหัวพันทั้งห้าทั้งหกแหล่งเดิมของกลุ่มชาวผู้ไทยดำ ซึ่งอาศัยบริเวณเมืองต่างๆ ในแถบลุ่มแม่น้ำดำ โดยมีเมืองแถงเป็นศูนย์กลาง ในเวลาต่อมาต้องเผชิญกับการขยายอำนาจของผู้ไทยขาว มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองไล ซึ่งพัฒนาตนเองจาก 4 หมู่บ้านเป็น 11 หมู่บ้าน พร้อมทั้งประกาศตนเองไม่ยอมขึ้นกับเมืองแถงของผู้ไทยดำ มากยิ่งกว่านั้นกลุ่มผู้ไทยขาวยังยกกำลังลงมาโจมตีเมืองของผู้ไทยดำยังผลให้ผู้ไทยดำต้องอพยพลงสู่ทางใต้ ลงมาสู่บริเวณหัวพันทั้งห้าทั้งหก โดยเฉพาะที่เมืองเชียงขวาง กลายเป็นแหล่งสำคัญของชาวผู้ไทยได้อาศัยอยู่เป็นเวลานาน

ราว 200 – 300 ปี การเคลื่อนย้ายเข้าสู่ดินแดนที่ราบเชียงขวางนี้ ปัญหาสำคัญที่ทำให้เกิดการอพยพของชาวผู้ไทยนั้น สันนิษฐานได้ว่าฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล ทำให้เกิดความแห้งแล้ง ราษฎรอดอยากประชาชนอดคัดขาดแคลนทั่วไป จึงทำให้อพยพออกจากเมืองน่านน้อยอ้อยหนู นอกจากปัญหาความแห้งแล้งแล้ว ยังมีปัญหาซึ่งเกิดจากความขัดแย้งระหว่างเจ้าเมืองใหญ่คือ เมืองน่านน้อยอ้อยหนู กับผู้นำชาวผู้ไทยซึ่งอพยพเข้ามาอาศัยตั้งถิ่นฐานดังปรากฏว่ามีผู้นำชาวผู้ไทยชื่อ ท้าวเก่า ได้พุดจาเกลี้ยกล่อมชาวผู้ไทยได้ประมาณ 10,000 คนเศษ อพยพมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารเจ้าอนุวงศ์ หรือเจ้าอนุรุทธ สมัยธนบุรีระหว่าง พ.ศ. 2321 - 2322 กองทัพไทยซึ่งมีเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก(รัชกาลที่1)กับเจ้าพระยาสุรสีห์(บุญมา) เป็นผู้นำกองทัพนำทหารสองหมื่นคนเข้าไปตีหัวเมืองลาวตั้งแต่จำปาสักถึงเวียงจันทน์ ขณะที่กองทัพไทยล้อมเวียงจันทน์อยู่นั้น หลวงพระบางซึ่งไม่ถูกกับเวียงจันทน์ก็ได้ส่งกองทัพมาช่วยไทยตีเวียงจันทน์ กองทัพฝ่ายไทยล้อมเวียงจันทน์อยู่ 4 เดือนเศษ ก็ตี

เวียงจันทน์ได้ (พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1, 2516 : 431 – 435) กองทัพไทยถือโอกาสผนวกลาวทั้งหมดซึ่งมาช่วยไทยตีเวียงจันทน์เอามาเป็นเมืองขึ้นหรือประเทศราชตั้งแต่นั้นมา หลังจากเวียงจันทน์แตกใน พ.ศ. 2322 ฝ่ายไทยได้ให้กองทัพหลวงพระบางไปตีหัวเมืองทางด้านตะวันออกของหลวงพระบางมีเมืองทันต์ (ญวน เรียก เมืองซื่อหิ) เมืองม่วย สองเมืองนี้เป็นลาวทรงดำหรือผู้ไทยดำ ซึ่งอยู่ริมเขตแดนญวนได้ครอบครองลาวทรงดำเป็นอันมาก สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงมีรับสั่งให้ลาวทรงดำเหล่านี้ไปตั้งบ้านเรือนที่เพชรบุรี (ไพโรจน์ เพชรสังหาร, 2531 : 30-31) ในช่วงของการกวาดต้อนลาวทรงดำเมืองทันต์และเมืองม่วยนั้น ผู้ไทยชาวส่วนใหญ่อยู่ที่เมืองแกลง ไม่ได้ถูกกวาดต้อนมาด้วย ผู้ไทยดำหรือลาวทรงดำสองเมืองนี้นับว่าเป็นผู้ไทยระลอกแรกที่ถูกรอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย

ระลอกที่ 2 การอพยพจากเมืองน่านน้อยอ้อยหนูเข้าสู่เมืองวัง ท้าวเก่า ผู้นำชาวผู้ไทยได้นำครอบครัวชาวผู้ไทยเข้าสู่เมืองวัง (ท้าวเก่าเป็นบุตรคนโตของขุนเถายาว) ซึ่งถึงแก่กรรมระหว่างเดินทางพร้อมภรรยา ดังนั้นภาระหน้าที่ทั้งปวงจึงตกแก่ท้าวเก่า เจ้าหนูเจ้าหาญและน้องอีก 3 คน เมื่อขอสมัครขึ้นแก่เจ้าอนุแล้ว จึงสอบถามได้ความว่า ชาวผู้ไทยที่อพยพมาจากเมืองน่านน้อยอ้อยหนู ไม่เคยทำนา ทำแต่ข้าวไร่และสวนผลไม้ จึงสั่งให้ไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่เมืองวัง ซึ่งเป็นป่าดงและมีภูเขามากที่ชาวผู้ไทยถนัดทำกิน เมื่อท้าวเก่า และน้องชาย นำชาวผู้ไทยเข้าสู่ท้องถื่นเมืองวังนั้น เกิดการแย่งชิงอำนาจกับพวกข่า ซึ่งเป็นพื้นเมืองเดิม เพื่อเป็นหัวหน้าปกครอง โดยตกลงเสี่ยงบุญวาสนาแข่งขันยิงลูกหน้าไม้ให้ติดหน้าผาปรากฏว่าลูกหน้าไม้ของชาวผู้ไทย ซึ่งติดสูงสุดสามารถยิงติดหน้าผาได้ อย่างไรก็ตามการแข่งขันระหว่างชาวผู้ไทย และชาวข่า ย่อมแสดงให้เห็นถึงการใช้ภูมิปัญญาต่างกัน เมื่อความทราบถึงเจ้าอนุ จึงตั้งท้าวเก่าให้เป็นพญาเก่า ปกครองเมืองวัง ขึ้นตรงต่อเวียงจันทน์

โดยต้องส่งพร้า มีดโต้ และขวานเป็นเครื่องบรรณาการ
ปีละ 500 เล่ม แต่เนื่องจากอยู่ใกล้เมืองญวน จึงต้อง
ส่งขึ้นฝั่งหนัก 25 ชั่ง แก่เจ้าเมืองญวนด้วย ในสมัยรัชกาล
ที่ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ราว พ.ศ.
2335-2338 เมืองแกลงและเมืองพวน แข็งข้อต่อ
เวียงจันทน์ กองทัพเวียงจันทน์ตีเมืองทั้งสองได้กวาด
ต้อนลาวทรงดำ (ผู้ไทยดำ) ลาวพวน เป็นเชลยส่ง
มาที่กรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา-
โลกมหาราช ทรงมีรับคำสั่งให้ลาวทรงดำ (ผู้ไทยดำ)
ไปอยู่ที่เมืองเพชรบุรี แต่ในพระราชพงศาวดาร
กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 กล่าวว่า ในปี พ.ศ.2335
ญวนตั้งเกีย ยกกองทัพมาตีเวียงจันทน์เกิดการรบที่
เมืองพวน กองทัพญวนถูกเวียงจันทน์ตีแตกไป
กองทัพเวียงจันทน์ จึงกวาดเอาครอบครัวชาย-หญิง
ใหญ่น้อยส่งมากรุงเทพฯ สืบค้นพิเศษ หลักฐานชิ้นนี้
ไม่ได้ระบุชื่อเมืองแกลง และไม่ได้ระบุชื่อเมืองพวน
แข็งข้อกับเวียงจันทน์ (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ 25 : 190)
แต่การที่เวียงจันทน์กวาดต้อนครอบครัวชาวเมืองพวน
ส่งมาให้กรุงเทพฯ เป็นไปได้ว่า เมืองพวน มีพฤติกรรม
ไม่น่าไว้วางใจจึงกวาดต้อนพวกนี้ออกมาเสียก่อน
เพื่อไม่ให้ญวนกวาดต้อนไป

ระลอกที่ 3 การอพยพจากเมืองวังเข้าสู่ฝั่ง
ขวาแม่น้ำโขง จากหลักฐานเอกสารกล่าวว่า ผู้นำ
ชาวผู้ไทยที่อพยพเข้ามาตั้งบ้านเมืองพรรณานิคม
ขึ้นนั้นคือ เจ้าลี หรือโฮงกลาง เป็นผู้นำชาวผู้ไทย
จากถิ่นเดิมซึ่งอยู่ฝั่งซ้ายข้ามโขง ความเป็นมาของเจ้า
โฮงกลางเป็นเรื่องสับสนและแตกต่างกันไปตาม
ความเห็นของนักเขียน พอสรุปได้ดังนี้ “พญาก่า”
ได้บุตรกับนางลาว 3 คน ชื่อท้าวคำ (ซึ่งตายแต่เล็ก)
ท้าวก่า ท้าวแก้ว และยังมีน้องชายของตนอีก 6 คน
จึงไม่ยอมตั้งให้พญาก่า เป็นอุปฮาด กระทั่งพญาก่า
สิ้นชีวิต น้องชายของพญาก่า คือ “เจ้าหนู” ซึ่งเป็น
คนที่ยิ่งลูกหน้าไม้ชนะพวกข้าจึงเป็นหัวหน้าแทน และ
ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพญาบุญชุม โดยมี
เจ้าหาญน้องชายคนถัดไปเป็น พระอุปฮาด เมื่อพญา-
บุญชุมถึงแก่กรรมแล้ว เจ้าหาญอุปฮาด ก็รับหน้าที่
เจ้าเมือง และได้บรรดาศักดิ์เป็น พญาลานคำ เมื่อพญา-
ลานคำถึงแก่กรรม เจ้าวังน้อย บุตรพญาลานคำ
ก็เป็นเจ้าเมืองแทนและได้บรรดาศักดิ์เป็นพญาวังน้อย
พญาวังน้อยมีบุตร 3 คน คือ เจ้าแก้ว เจ้าก่า หรือ

กล้า และเจ้าเชียงคำ เมื่อพญาวังน้อยสิ้นไปแล้ว เจ้าเก่า ก็ได้เป็นเจ้าเมืองแทน และได้บรรดาศักดิ์เป็น พญาก่า พญาก่า มีภรรยา 2 คน คนที่หนึ่งชื่อนางสีดา เป็นชาวผู้ไทย มีบุตรด้วยกัน 3 คน คือ เจ้าน้อย เจ้าลี และ เจ้าลุน ภรรยาคนที่ 2 ชื่อนางมุลชา เป็นชาวข่า มีบุตรด้วยกัน 1 คน ชื่อ เจ้าก่า เมื่อพญาก่าถึงแก่อนิจกรรมไป นางมุลชาภรรยาคนที่ 2 เป็นผู้มืทธิพลต้องการให้เจ้าก่าบุตรชายเป็นเจ้าเมืองแทน แต่ชาวผู้ไทยทั่วไปต้องการเจ้าลี เป็นเจ้าเมือง เพราะมีนิสัยอ่อนโยน สุภาพเยือกเย็น โออบ้ออมอารี ซึ่งต่างจากเจ้าก่าที่มีนิสัยค่อนข้างดุร้าย ประชาชนจึงไม่ชอบ แต่ในช่วงที่เกิดความขัดแย้งระหว่างพี่น้องผู้นำชาวผู้ไทยนี้เอง กองทัพไทย ซึ่งมีพระมหาสงครามกับอุปราชเมืองเวียงจันทน์ ได้ยกกำลังมากวาดต้อนผู้คนตามหัวเมืองขึ้นเวียงจันทน์ ในราว พ.ศ. 2384 ยังผลให้ชาวผู้ไทยในเมืองวัง ต้องรวมกำลังกันสู้กลาง หนีพลางเข้าไปอาศัยในดินแดนญวน ปล่อยให้กองทัพไทยเข้าทำลายเมืองเสียหาย เมื่อกลับมาที่เมืองวัง ราชวงศ์อิน เชื้อสายเดิมของ

เมืองมหาชัยกองแก้ว จึงเกลี้ยกล่อมและได้ตัวเจ้าลี พร้อมด้วยครอบครัวและไพร่พลชาวผู้ไทยอพยพข้ามโขงเข้ามาอยู่ในเมืองสกลนคร การอพยพครั้งนี้เป็นระลอกใหญ่ที่สุด เนื่องจากรัฐบาลไทยในรัชกาลที่ 3 ขัดแย้งอย่างรุนแรงกับญวนเพราะญวนพยายามขยายอำนาจเข้ามาในเขมรและลาว ซึ่งเป็นพระราชของไทย นำไปสู่สงครามอันยาวนานระหว่างไทยกับญวน สงครามครั้งนั้นทั้งญวนและไทย ต้องใช้ทรัพยากรไปมาก โดยเฉพาะทรัพยากรมนุษย์ ทางฝ่ายไทยได้เกณฑ์ราษฎรในภาคอีสานเป็นจำนวนมากไปเป็นทหาร ลำเลียงเสบียงและยุทโธปกรณ์ ทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายญวน ต่างก็แย่งชิงความได้เปรียบในสงคราม โดยการส่งกองทัพส่วนหนึ่งมากกว่าต้อนเอาประชากรในลาวฝั่งซ้าย ไปตั้งถิ่นฐานในเขตที่ควบคุมได้ง่าย ฝ่ายญวนค่อนข้างได้เปรียบ ในตอนแรกของการกวาดต้อนราษฎรในพื้นที่ลาวฝั่งซ้ายเพราะคนลาวเกลียดชังคนไทยมาก ในตอนปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ ระหว่างปี 2369-2371 ฝ่ายไทยได้ปราบกบฏอนุวงศ์อย่างรุนแรง โดยการเผาเมืองเวียงจันทน์เสียราบ แม้แต่วัดก็ถูกเผา

เหลือแต่วัดพระแก้วกับวัดสี่สอเท่านั้น ต้นไม้ผลก็ถูกตัดทิ้ง ทรัพย์สินเงินทองอาวุธยุทโธปกรณ์ของเวียงจันทน์ถูกฝ่ายไทยกวาดไปหมด พร้อมทั้งกวาดต้อนราษฎรเวียงจันทน์ไปจนเกือบจะเป็นเมืองร้าง เพราะไม่ต้องการให้เวียงจันทน์ตั้งตัวได้ ไม่สามารถแข็งข้อเป็นกบฏกับไทยได้อีก ในขณะที่ฝ่ายญวนเข้าช่วยเหลือโอบอุ้มเจ้าอนุวงศ์เป็นอย่างดี ตอนที่เจ้าอนุวงศ์หนีการจับกุมของฝ่ายไทยในตอนที่เสียเวียงจันทน์ครั้งแรก เพราะเหตุนี้หัวเมืองลาวฝั่งซ้ายจึงอยู่กับฝ่ายญวน ในตอนแรกมีเพียงหัวเมืองพวนเท่านั้นที่อยู่กับฝ่ายไทย แต่ในระยะต่อมาได้แสดงให้เห็นธาตุแท้ของตน ดังปรากฏในบันทึกเอกสารพื้นเวียง ซึ่งคนลาวบันทึกไว้ดังนี้ “พระเจ้ากรุงแกวจึงให้โดยยี่ปักษ์ชาเมืองชุมพรไว้ แกว (ญวน) เกณฑ์ผู้คนมา สร้างค่ายคูเมือง ปลุกตำหนักน้อยใหญ่ผู้คนทิ้งไร่นา เพราะถูกเกณฑ์ชาวเมืองพอง ชุมพร พะลาน สะโปน (เซโปน) อดอยากข้าวยากหมากแพง เพราะเมืองแตกผู้คนยังไม่ได้ทำนาต้องกินหัวมันแทนข้าว แกวยังข่มเหงให้ตัดไม้สร้างเมือง สร้างค่ายคู เมื่อสร้างเสร็จแล้ว

จัดเวรเฝ้าด่านเสียส่วยทั้งเงินทอง ควาย ช้าง ผึ้ง ผ้า เครื่องหวาย ทุกสิ่งใส่เรือส่งเมืองแกว จนชาวเมืองอดอยาก ร้างไร่ ร้างนา เขาก็ค่อยพากันหนีแกวมาพึ่งลาวที่ละน้อยไม่คิดจะอยู่เป็นเมืองต่อไป พวกที่หนีไม่พ้นก็อยู่ที่นั่นบางพวกก็เป็นไข้ลงท้องตาย

ในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ 2 (เจ้าองค์หล่อ) แห่งนครเวียงจันทน์ มีหัวหน้าชาวผู้ไทยคนหนึ่งมีนามว่า “พระยาศรีวรราช” ได้มีความดีความชอบช่วยปราบกบฏในนครเวียงจันทน์ จนสงบราบคาบ พระมหากษัตริย์ จึงได้พระราชทานพระธิดาชื่อ “พระศรีวรราช” ให้เป็นภรรยา ในกาลต่อมาจึงได้แต่งตั้งให้บุตรอันเกิดจาก พระศรีวรราช หัวหน้าผู้ไทยและเจ้านางซ่อฟ้า รวม 4 คน แยกย้ายกันไปปกครองหัวเมืองชาวผู้ไทย คือ สิบอแก, เมืองเชียงค้อ, เมืองวัง และเมืองตะโปน (เซโปน) สำหรับเมืองวัง เมืองตะโปนเป็นเมืองของชาวผู้ไทยที่ตั้งขึ้นใหม่ทางตอนใต้ของราชอาณาจักรเวียงจันทน์ (ปัจจุบันอยู่ในแขวงสะหวันนะเขตของสปป.ลาวติดชายแดนญวน)

ต่อมาชาวผู้ไทยจากเมืองวัง และเมืองตะโปน ได้แยกย้ายออกไปตั้งเป็นเมืองต่างๆ ขึ้นอีก คือ เมืองพิน, เมืองนอง, เมืองพ้อง, เมืองพะลาน, เมืองเชียงฮ่อม, เมืองผาบ้ง, เมืองคำอ้อคำเซียว เป็นต้น (เรียบเรียงจากบทพระนิพนธ์ ของ พระบรมวงษ์เธอพระองค์เจ้าประดิษฐาเสรีในหนังสือชื่อ “พระราชธรรมเนียมลาวพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2479 ซึ่งพระองค์เป็นพระราชธิดาของรัชกาลที่ 4 และเจ้าจอมมารดาตวงคำ ซึ่งเจ้าจอมมารดาตวงคำเป็นพระราชนัดดาของเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์) เมืองวัง, เมืองตะโปน เป็นถิ่นกำเนิดของชาวผู้ไทยในฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงก่อนที่จะอพยพเข้ามาอยู่ในภาคอีสานในรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อตอนเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์เป็นกบฏต่อกรุงเทพฯ ใน พ.ศ. 2369 เมื่อกองทัพไทยยกข้ามแม่น้ำโขงไปปราบจนสงบราบคาบแล้วทางกรุงเทพฯ มีนโยบายจะอพยพชาวผู้ไทยจากชายแดน ซึ่งใกล้ชิดติดกับแดนญวน ให้ข้ามโขงมาตั้งถิ่นฐานทางฝั่งขวาแม่น้ำโขงให้มากที่สุด เพื่อความปลอดภัย ไม่ให้เป็นกำลังแก่นครเวียงจันทน์ และฝ่ายญวนอีก จึงไปกวาดต้อน

ชาวผู้ไทยจากเมืองต่างๆ ในแขวงสะหวันนะเขตให้ข้ามโขงมาตั้งบ้านเมืองทางฝั่งขวาแม่น้ำโขงในเขตเมืองกาฬสินธุ์ สกลนคร นครพนม และมุกดาหาร คือ

1. เมืองเรณูนคร ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 เป็นชาวผู้ไทยที่อพยพมาจากเมืองวัง มีนายไพร่รวม 2,648 คน ต่อมาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ ท้าวสาย เป็น “พระแก้วโกมล” เจ้าเมืองคนแรก ยกบ้านบุงหวายขึ้นเป็นเมืองเรณูนคร ขึ้นเมืองนครพนม คือ อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนมในปัจจุบัน

2. เมืองพรรณานิคม ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 เป็นชาวผู้ไทยอพยพมาจากเมืองวัง จำนวนสองพันกว่าคน ไปตั้งอยู่ที่บ้านผ้าขาวพันนา ตั้งขึ้นเป็นเมืองพรรณานิคม ขึ้นกับเมืองสกลนคร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ ท้าวโฮงกลาง เป็น “พระเสนาณรงค์” เจ้าเมืองคนแรก ต่อมาได้ย้ายเมืองพรรณานิคมไปตั้งที่บ้านพานพร้าว คือ ท้องที่อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ในปัจจุบัน

3. เมืองกุฉินารายณ์ ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 เป็นชาวผู้ไทยที่อพยพมาจากเมืองวัง จำนวน 3,443 คน ไปตั้งอยู่ที่บ้านกุคสิม ตั้งขึ้นเป็นเมือง “กุฉินารายณ์” ขึ้นเมืองกาฬสินธุ์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ ราชวงศ์เมืองวัง เป็น “พระธิเบศรวงษา” เจ้าเมืองกุฉินารายณ์, อำเภอลำดวน จังหวัดกาฬสินธุ์

4. เมืองภูแล่นช้าง ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 เป็นชาวผู้ไทยที่อพยพมาจากเมืองวัง จำนวน 3,023 คน ไปตั้งอยู่ที่บ้านภูแล่นช้าง ตั้งขึ้นเป็นเมือง “ภูแล่นช้าง” ขึ้นเมืองกาฬสินธุ์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้หมื่นเดชอุดมเป็น “พระพิชัยอุดมเดช” เจ้าเมืองคนแรก ปัจจุบันคือ ท้องที่ อำเภอลำดวน จังหวัดกาฬสินธุ์

5. เมืองหนองสูง ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 เป็นชาวผู้ไทยที่อพยพมาจากเมืองวังและเมืองคำอ้อคำเตียว (อยู่ในแขวงสะหวันนะเขต ดินแดนลาว)จำนวน1,658คนตั้งอยู่บ้านหนองสูงและบ้านคำสระอีในดงบังอี(คำสระอีคือหนองน้ำในดงบังอี ต่อมากลายเป็น คำชะอี)ตั้งเป็นเมืองหนองสูงขึ้นเมือง

มุกดาหาร ทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ท้าวสีหนาม เป็น “พระไกรสรราช” เจ้าเมืองคนแรก เมืองหนองสูงในอดีตคือ ท้องที่ อำเภอดงเจริญ (ตั้งแต่ห้วยทราย) อำเภอนองสูง และท้องที่ อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม

6. เมืองเสนางคนิคม ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2387 เป็นชาวผู้ไทยที่อพยพมาจากเมืองตะโปน (เซโปน) ซึ่งปัจจุบันอยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ในแขวงสะหวันนะเขต ติดชายแดนเวียดนาม อพยพมา 948 คน ไปตั้งอยู่ที่บ้านสองนาง ยกขึ้นเป็นเสนางคนิคมขึ้นเมืองอุบลราชธานี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ ท้าวจันทร์จากเมืองตะโปน เป็น “พระศรีสินธุสงคราม” เจ้าเมืองคนแรก ต่อมาได้ย้ายไปตั้งเมืองที่บ้านห้วยปลาแดก และเมื่อยุบเมืองลงเป็นอำเภอสางคนิคม ย้ายไปตั้งอำเภอที่บ้านหนองทับม้า คือ ท้องที่อำเภอสางคนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ ในปัจจุบัน (จากเอกสาร ร.3 จ.ศ.1206 เลขที่ 58 หอสมุดแห่งชาติ)

7. เมืองคำเขื่อนแก้ว ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 3

เมื่อ พ.ศ. 2387 เป็นชาวผู้ไทยที่อพยพมาจากเมืองวังจำนวน 1,317 คน ไปตั้งอยู่ที่บ้านคำเขื่อนแก้วเขตเมืองเขมราฐ ตั้งขึ้นเป็นเมืองคำเขื่อนแก้ว ขึ้นเมืองเขมราฐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ ท้าวสีหนาทเป็น “พระรามณรงค์” เจ้าเมืองคนแรก เมื่อยุบเมืองคำเขื่อนแก้วได้โอนามเมืองคำเขื่อนแก้วไปตั้งเป็นชื่ออำเภอที่ตั้งขึ้นใหม่ที่ตำบลลุมพุก คือ อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร ในปัจจุบัน ส่วนเมืองคำเขื่อนแก้วเดิมที่เป็นผู้ไทย ปัจจุบันเป็นตำบลคำเขื่อนแก้วอยู่ในท้องที่อำเภอขามแก่น จังหวัดอำนาจเจริญ ในปัจจุบัน (1-7 จากเอกสาร ร. 3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 58 หอสมุดแห่งชาติ)

8. เมืองวาริชภูมิ ตั้งในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2420 เป็นชาวผู้ไทยที่อพยพมาจากเมืองกะปอง ซึ่งอยู่ในห้วยกะปอง แยกจากเข้บั้งไฟไหลลงสู่แม่น้ำโขงในแขวงคำม่วนฝั่งลาว จึงมักนิยมเรียกผู้ไทยเมืองวาริชภูมิว่า “ผู้ไทยกะปอง” ผู้ไทยเมืองกะปองไปตั้งอยู่ที่บ้านปลาเปลา แขวงเมืองหนองหาร จึงตั้งบ้านปลาเปลา ขึ้นเป็น “เมืองวาริชภูมิ” ขึ้นเมือง

หนองหาร ต่อมาได้ย้ายเมืองไปตั้งที่บ้านนาหอยเขตเมืองสกลนคร จึงให้ยกเมืองวาริชภูมิไปขึ้นเมืองสกลนคร คือ ท้องที่อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร ในปัจจุบัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ท้าวพรหมสุวรรณ์ เป็น “พระสุรินทร์บริรักษ์”

9. เมืองจำปาชนบท ตั้งเมื่อรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2421 เป็นชาวผู้ไทยที่อพยพจากเมืองกะปอง ตั้งอยู่ที่บ้านจำปานาโพนทอง ตั้งขึ้นเป็นเมืองจำปาชนบท ขึ้นเมืองสกลนคร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ ท้าวแก้วเมืองกะปอง เป็น “พระบำรุงนิคม” เจ้าเมืองคนแรก ปัจจุบันคือท้องที่อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร (8-9 จากเอกสาร ร. 5 มท. เล่ม 15 จ.ศ. 1240 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

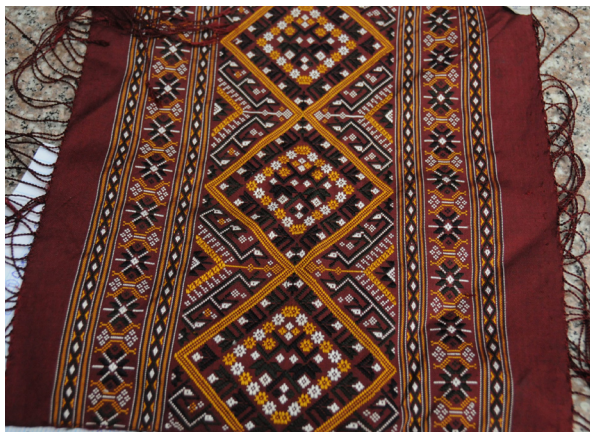

วัฒนธรรม การแต่งกาย

ที่มา: ศูนย์ 3 วัย สานสายรักแห่งครอบครัว บ้านเป้า
จังหวัดมุกดาหาร

ชาวผู้ไทยเป็นผู้ยึดมั่นในธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของตนเอง เช่น ภาษาพูด การแต่งกาย ดนตรีพื้นบ้าน การจักสาน และการทอผ้าที่มีเอกลักษณ์ เฉพาะตน ทุกหลังคาเรือนจะมีกี่ทอผ้า ซึ่งชาวผู้ไทย จะทอผ้าฝ้ายใช้เองทั้งเสื้อผ้าและผ้าห่ม การแต่งกาย ผู้หญิงสวมเสื้อแขนกระบอก คอตั้ง ติดกระดุมทำด้วย เหริยเงินเจาะรูเย็บเป็นแถวลงมาเกือบถึงชายเสื้อ แต่งขลิบแดง ฝ้าย้อมครามจนเป็นครามแก่เรียกว่า ผ้าดำ นุ่งซิ่นหมี่ตีนต่อ/ซิ่นทิว และมีผ้าจ่องทอเป็นผืน เล็กเป็นผ้าลายคลุมไหล่ หรือผ้าสไบเป็นผ้าแพรว สวมเครื่องประดับสร้อยข้อมือข้อเท้าทำด้วยโลหะเงิน เกล้าผสมมวยสูงตั้งตรง มัดมวยด้วยผ้าแถบผืนเล็กๆ ในสมัยโบราณใช้ฝ้ายนหรือแพรมนทำเป็นผ้าสี่เหลี่ยม เล็กๆ ม้วนผูกมวยผมมัดลายผ้าด้านหลัง ในปัจจุบัน ใช้ผ้าแถบเล็กๆ สีแดงผูกแทนแพรมน ส่วนผู้ชายจะ แต่งกายด้วยเสื้อม่อฮ่อม กางเกงขาก๊วยย้อมคราม มีผ้าขาวม้ามัดเอวหรือคล้องคอ (ข้อมูลผู้ไทยประวัติ_ชนเผ่าผู้ไทย. Untitled Document1.mht)

ซ้าย : ผ้ามนหรือแพรมน

ผ้าสี่เหลี่ยมผืนเล็กๆ ขนาด 40 X 45 เซนติเมตร

ทอด้วยความประณีต ปล่อยชายผ้าสองชายลู่ยบิตเกลียว

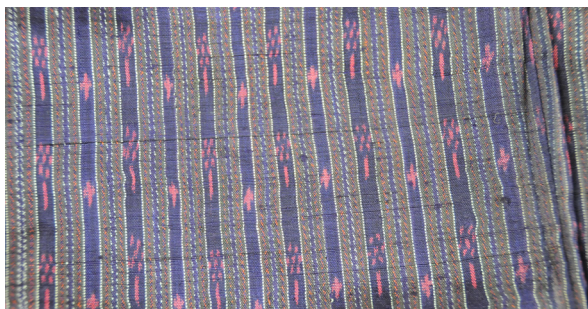
ถือว่าเป็นผ้าที่แสดงถึงฝีมือการทอผ้าของช่างทอผ้า

ใช้เป็นผ้าเช็ดหน้า กลุ่มชนมากในพิธีแต่งงาน

กลุ่มศีรษะนาคนิพิธิบวช และใช้มัดผูกมวยผม

ขวา : ม้วนผูกมวยผมอวดลายผ้าด้านหลัง

ผ้าซิ่น การทอผ้าซิ่นหมี่ตีนต่อเป็นผืนเดียวกับผ้าผืน เช่น ตีนต่อขนาดเล็ก กว้าง 4 ถึง 5 นิ้ว (มือ) ที่เรียกว่า ตีนเต้าะ เป็นที่นิยมในหมู่ผู้ไทย ทอเป็นหมี่สาด ย้อมครามจนเป็นสีครามเกือบเป็นสีดำ ชาวบ้านเรียกว่า ผ้าดำ หรือ ซิ่นดำ ลักษณะเด่นของซิ่นหมี่ชาวผู้ไทย คือ การทอและลวดลาย เช่น ทอเป็นลายขนาดเล็กๆ นอกจากนี้มีลายอื่นๆ เช่น หมี่ปลา หมี่ตุ้ม หมี่กระจิง หมี่ข้อ ทำเป็นหมี่คั่น มิได้ทอเป็นหมี่ทั้งผืน แต่หากมีลายต่างๆ มากันไว้ สีที่นิยมคือ สีเขียว สีน้ำเงิน สีแดง สีม่วง พื้นมักใช้เครือหูกฝ้ายสีเปลือกอ้อย นอกจากนี้ยังพบผ้ามัดหมี่ฝ้ายขาวสลักดำในกลุ่มผู้ไทย

บน : ผ้าซิ่นหมี่ฝ้ายเข้ย้อมครามลายขอโคมเคือ หรือโคมเคอ (ผู้ไทย) คำว่าโคม หมายถึง ควบ ขนาด 75X104 เซนติเมตร

กลาง : ตีนต่อ (ตีนเต้าะ) ลายดอกซันหมากเบ็ง

ล่าง : ผ้าซิ่นหมี่ตีนต่อฝ้ายเข้ย้อมครามลายขอขวด ขนาด 75X104 เซนติเมตร ตีน 7 เซนติเมตร

เจ้าของ: นางบรรยา ปัทม บ้านเลขที่ 142 หมู่ 1 บ้านภู ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

ล่างสุด : ผ้าซิ่นหมี่ตุ้ม ลายตุ้มหางเล็กคั่นหมากจับ ย้อมคราม อายุประมาณ 80 ปี เจ้าของ: นางวาสนา อาจวิชัย บ้านเลขที่ 16 บ้านภู หมู่ที่ 2 ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

ชาย : ผ้าจีนทิว

นางนีสรวงษ์ อาจิวชัย บ้านเลขที่ 20 หมู่ 3 บ้านเป่า
ตำบลบ้านเป่า อำเภอนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

ขวา : ผ้าจีนหมีฝ้ายขาวสลับดำ

กลุ่มทอผ้า ผลิตภัณฑ์จากผ้า หมู่ 1 บ้านป่งเลิศ ตำบลป่งเลิศ
อำเภอเมยวดี จังหวัดร้อยเอ็ด

เสื้อ นิยมทำเป็นเสื้อแขนกระบอกสามส่วนติด กระดุมธรรมดา กระดุมเงิน หรือเหรียญสตางค์ เช่น เหรียญสตางค์ห้า สตางค์สิบ มาติดเรียงเป็นแถว นิยมใช้เป็นผ้าย้อมครามเข้ม ในราว พ.ศ. 2480 มีผู้นำ ผ้าขลิบแดงติดชายเสื้อ เช่น ที่คอสาบเสื้อปลายแขน เพื่อใช้ในการฟ้อนผู้ไทยสกลนคร และใช้กันมาจนถึง ปัจจุบัน

ชาย : เสื้อผู้หญิง (ผู้ไทย) บ้านบุ่งเลิศ ตำบลบุ่งเลิศ

อำเภอเมยวดี จังหวัดร้อยเอ็ด

บน : เสื้อผู้ชาย เย็บมือ (ผู้ไทย) บ้านภู ตำบลบ้านเป้า

อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

ผ้าห่ม หรือ ผ้าจ่อง (ผู้ไทย) ใช้สำหรับห่มแทนเสื้อกันหนาว ใช้คลุมไหล่ หรือต่อกลาง 2 ผืน เป็นผ้าห่มผืนใหญ่ นอกจากผ้าจ่องแล้ว ชาวผู้ไทยยังมีผ้าลาย ซึ่งใช้เป็นผ้ากันห้อย

ผ้าห่ม หรือ ผ้าจ่อง (ผู้ไทย) อายุประมาณ 120 ปี ต่อกลาง (เย็บมือ) 2 ผืน ขนาด 106 X 200 เซนติเมตร ทอด้วยไหมเปลือกนอกย้อมมะเกลือ (ดำ) และเข (เหลือง) ใช้ฟืม 15 เทคนิคเก็บขิดทางเขา ลายทางเขา เรียกว่า ลายตุ้มเล็ก คั่น เป็นของรักของหวงและมีคุณค่า ทำเป็นของสูง ใช้มัดบาตรเพื่อสะพายในพิธีบวชนาค (เป็นรูปนาค) ใช้คลุมบนหีบศพพ่อแม่ เป็นเอกลักษณ์ศักดิ์ศรี ของตระกูล หากไม่มีผ้าคลุม ถือว่า ไม่มีอะไรเลย
เจ้าของ : นางบุญเทียม นามเหลา บ้านเลขที่ 109 หมู่ 1 บ้านภู ตาบบ้านเป่า อำเภอนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

ผ้าสไบ ผ้าแพรวา ใช้ห่มกันหนาวหรือปกปิด
ร่างกายส่วนบน โดยการห่มทับเสื้อ

ผ้าสไบ (ด้ายโทะเร) พิมพ์ 8 เทคนิคเก็บขิด ขนาด 30 X 200 เซนติเมตร
เจ้าของ : นางบรรยา ปัทม บ้านเลขที่ 142 หมู่ 1 บ้านภู ตำบลบ้านเป้า
อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

ผ้าสไบ (ด้ายโทเร) แลبدิ้นเงินดิ้นทอง ลายขออุ้มลูกแก้ว พิมพ์ 8
เทคนิคเก็บขิด ขนาด 30 X 200 เซนติเมตร
เจ้าของ : นางบุญเทียม นามเหลา บ้านเลขที่ 109 หมู่ 1 บ้านภู ตำบลบ้านเป้า
อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

แพว หรือ แพรวา เป็นผ้าที่มีความประณีตงดงามมาก มักทอด้วยวิธีการเก็บขิดและจกให้เป็นลวดลายเรขาคณิตซ้ำๆ กันเป็นแถว ใช้คลุมไหล่หรือห่มเฉียงไหล่ในโอกาสพิเศษ เช่น เทศกาลงานบุญประเพณีหรืองานสำคัญๆ ขิด เป็นวิธีการสร้างลวดลายโดยใช้ไม้เก็บขิด ซึ่งเป็นแผ่นไม้บางๆ กว้างประมาณ 3 นิ้ว ยาวประมาณ 2 ศอก สอดจัดด้วยเส้นเอ็น เป็นการเก็บลายจากเขา ใช้กระสวยพุ่งด้วยเส้นพุ่ง ส่วน จก ใช้มือ

ภูมิปัญญา ผ้าทอผู้ไทย

ปัจจุบันวิถีสังคมเปลี่ยนแปลงไป การแต่งกายของชาวผู้ไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก จนไม่มีใครแต่งกายแบบดั้งเดิมตามบ้านให้เห็นแล้ว ยกเว้นจะมีพิธีกรรมบางอย่าง เช่น เวลาจะเหยาเลี้ยงผี หรือกรณีพิเศษ เช่น การฟ้อนผู้ไทย ทุกวันนี้ชาวผู้ไทยแต่งกายตามสมัยนิยม ผู้หญิงหันมานุ่งกางเกง เพราะเห็นว่าทะมัดทะแมงดี หาง่าย ซื้อสำเร็จรูปมาใช้ได้เลย มีหลากหลายทรง นอกจากนี้ประเพณีของชาวผู้ไทยเกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่ม 4 อย่างนี้ คือ ผ้าห่ม ที่นอน หมอน ผ้าขาวม้า หญิงสาวชาวผู้ไทยต้องจัดสร้างขึ้นมาไว้มากๆ เมื่อหนุ่มมาสู่ขอแล้วฝ่ายสาวต้องเร่ง ส้างเค็ง คือ สร้างเครื่องนุ่งห่ม นั้นเอง เพียงแต่ว่าหญิงสาวทุกวันนี้ต้องเรียนหนังสือ หรือไปทำงานต่างถิ่นไม่มี

เวลาทำ เมื่อใกล้จะแต่งงาน อาจจะให้ญาติๆ ช่วยทำหรือซื้อสำเร็จรูป นั่นหมายถึง อนาคตข้างหน้า ภูมิปัญญาผ้าทอผู้ไทยอาจเลือนหายไปจากวิถีชีวิตของคนผู้ไทยในยุคปัจจุบัน

ภูมิปัญญาผ้าทอผู้ไทย ถือได้ว่า เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของชาวผู้ไทย ความประณีต วิจิตรบรรจง ที่ปรากฏบนผืนผ้า ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเพียร ความตั้งใจ ความพิถีพิถัน ความมีศิลปะของผู้ทอผ้าที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ถักทอลงไปจากเส้นใยที่ละเส้นเป็นผืนผ้าอันงดงาม จนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่า ที่ควรแก่การสืบสานภูมิปัญญาให้คงอยู่ตลอดไป

การย้อมสีด้วยเปลือกไม้

กลุ่มทอผ้าฝ้ายศรีนครบ้านภู ตำบลบ้านเป้า
อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

นางวาสนา อาจวิชัย

ประธานกลุ่มทอผ้าศรีนคร (ผ้าหมักโคลน)

บ้านเลขที่ 16 บ้านภู หมู่ที่ 2 ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง
จังหวัดมุกดาหาร

บ้านภู ตำบลบ้านเป้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร หมู่บ้านโบราณอยู่กันมานานถึง 128 ปี เมื่อ ปี พ.ศ. 2424 เกิดโรคระบาด เรียกว่า โรคห่า (ท้องร่วง) ชาวเมืองหนองสูงบางส่วนพากันอพยพย้ายถิ่นมาตั้งรากฐานอยู่บนฝั่งขวาของห้วยกระเบน เรียกว่า บ้านหลุบภู ซึ่งก่อนหน้านั้นมีเจ้าเมืองนนท์อาศัยอยู่ก่อนแล้ว และมีวิชาอาคม จึงถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ เจ้าสุโพธิ์สมบัติ เจ้ามหาสงคราม เจ้ามหาเสนา และเจ้ากิตติราช จึงนำชาวบ้านประมาณ 20 ครอบครัวอพยพย้ายมาที่นาผักชะงุ้ม แต่เกิดน้ำท่วมทุกปี อีกทั้งยังถูกรบกวนด้วยเสือที่เข้ามากินม้าชาวบ้าน จึงย้ายรากฐานมาตั้งอยู่บนเนินเขาของหมู่บ้านปัจจุบัน เมื่อปี พ.ศ. 2445 และตั้งชื่อเป็นหมู่บ้านภู จนถึง

ทุกวันนี้ เป็นหมู่บ้านชาวผู้ไทยหนึ่งในชนพื้นเมือง 8 เผ่า ใน จังหวัดมุกดาหาร แบ่งการปกครองเป็น 2 หมู่บ้าน คือ บ้านภูหมู่ 1 และหมู่ 2 รวม 250 ครัวเรือน มีประชากรราว 1,200 คน และในหมู่บ้านยังมีการแบ่งการปกครองออกเป็นคุ้ม จำนวน 18 คุ้ม ชาวผู้ไทยเป็นชนเผ่าที่มีวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น ภาษา เครื่องแต่งกาย ซึ่งชุดผู้หญิงจะเป็นเสื้อแขนยาวสีดำแถบแดง นุ่งผ้าชิ้นสีดำ ตีนชั้นมีลาย ส่วนผู้ชายจะสวมชุดม่อฮ่อม (ข้อมูลผู้ไทยชุมชนผู้ไทยบ้านภูเมืองมุกฯ สืบได้ด้วยเศรษฐกิจพอเพียง คมชัดลึก ภูมิภาค-ประชาคมท้องถิ่น บอกเล่าท้องถิ่น.mht)

กลุ่มทอผ้าศรีนคร (ผ้าหมักโคลน) ตั้งเดิมเป็นกลุ่มทอผ้าไหม ตั้งเมื่อ 11 เมษายน 2516 มีสมาชิกทั้งหมด 16 คน ลงหุ้นๆ ละ 10 บาท คนละ 5 หุ้น รวมมีเงินทุนหมุนเวียน 800 บาท ทางกลุ่มได้รวมกันทอผ้าไหมขายตามหมู่บ้านต่างๆ มาตลอด ในเวลาต่อมาทางสำนักพระราชวังเข้ามาช่วยเหลือ โดยการรับซื้อผ้าไหมจากกลุ่มทอผ้าศรีนคร ทางกลุ่มตั้งใจทอผ้าไหมส่งให้สำนักพระราชวังตั้งแต่ พ.ศ. 2516-2523 อยู่มาไหมมีราคาสูงขึ้นทางกลุ่มผลิตไหมเองไม่เพียงพอที่จะนำมาทอผ้า ต้นทุนที่สูงขึ้นไม่สามารถทอผ้าไหมส่งเหมือนเดิม จึงได้หยุดชะงักลงระยะหนึ่ง

เมื่อปี พ.ศ. 2529 มีกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมาจากกรุงเทพฯ มาติดต่อให้ทอผ้าที่ย้อมสีจากธรรมชาติ ขายส่งในราคาที่สูงพอสมควร นางวาสนา อางวิชัย ไม่ได้อยู่นิ่ง คิดค้นหาวิธีการย้อมผ้าจากเปลือกไม้หลายชนิด เช่น สีเหลือง ได้จากต้นเข สีชมพู ต้นนุ่น สีเทาได้จากต้นหนามกระแตว เป็นต้น ซึ่งต้นไม้เหล่านี้มีอยู่ตามป่าตามเขาในหมู่บ้านของเรา ทางกลุ่มมีกำลังใจขึ้นมาอีก ตั้งใจทอผ้าฝ้ายจากสีธรรมชาติขายมาเรื่อยๆ และได้คิดค้นการแปรรูปจากผ้าฝ้ายขายได้นิดหน่อย บางครั้งก็หยุดชะงักต้องเป็นหน้าที่ของ

ผ้าคลุมไหล่ ลายแก้วศิริ

เส้นยืนย้อมเปลือกมะม่วงหมักโคลน เส้นพุ่งย้อมเปลือกมะม่วงหน้าฝน

ประธานกลุ่ม จะต้องพากลุ่มพัฒนาฝีมือ เพื่อไม่ให้กลุ่มล่มสลาย ถึงแม้ทางกลุ่มจะล้มลุกคลุกคลานก็ตาม แต่ก็พยายามคิดทำ จนในที่สุดโชคเข้าข้างกลุ่มทอผ้าศรีนครอีกครั้ง ปี พ.ศ. 2539 ทางจังหวัดมุกดาหาร จัดงานรวมผ้าไทยมุกดาหารมะขามหวานชายโขง ทางราชการ ได้มีการประกวดผ้าย้อมสีธรรมชาติ นางวาสนา อาจิวชัย ได้ทำผ้าไหมหางกระรอกย้อมสีธรรมชาติ “หมักโคลน” ส่งเข้าประกวด ชนะเลิศ อันดับ 1 ได้รับเกียรติบัตร พร้อมเงินรางวัล 1,500 บาท ผ้าหมักโคลน เป็นผ้าที่มีคุณภาพยอดเยี่ยม ปราศจากสารเคมี นุ่ม สวยพลิ้ว เนียนแนบเนื้อ (แผ่นพับประชาสัมพันธ์ กลุ่มทอผ้าศรีนคร)

ผ้าฝ้ายทอมือและเทคนิคการหมักโคลน ของชาวผู้ไทยบ้านภู เป็นภูมิปัญญาเก่าแก่ที่ตกทอดกันมาแต่บรรพบุรุษมานาน โดยใช้โคลนที่นำมาจากบึงน้ำแท้ๆ ทำให้ผ้าฝ้ายนุ่มดูจืดโยไหม

วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิต

ส่วนใหญ่ใช้ฝ้ายโรงงาน(ฝ้ายเรย่อน)
หรือฝ้ายเส้น ย้อมสีธรรมชาติ เช่น เปลือกยอ
เปลือกเป่า เปลือกมะม่วง ฝักคูณ ฯลฯ

ฝ้ายโรงงาน

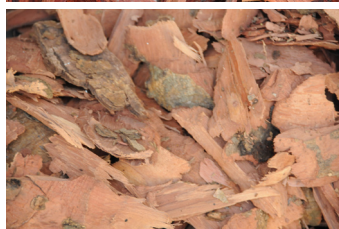
เส้นยืน ฝ้ายเส้น
(ฝ้ายน้อย) พันธุ์พื้นเมือง

เปลือกยอ

เปลือกมะม่วง

เปลือกเป่า

ฝักคูณ

กระบวนการผลิต

1) เดินเส้นด้าย

2) ต้มน้ำเตรียมจะย้อม

ปกติถ้ามีเวลาจะหมักเปลือกไม้ให้ออกสีไว้ก่อน
ประมาณ 1 สัปดาห์ แต่จะหมักก็ได้ ไม่หมักก็ได้

3) นำไปกรอง

4) นำน้ำเปลือกไม้ไปต้มกับเส้นฝ้าย ต้มให้เดือด
ประมาณ 100 องศาเซลเซียส ต้มนานประมาณ
1 ชั่วโมง

5) ผสมแชมพู 1 ฝา ให้น้ำ สีน + จุลสีประมาณ
1-1.5 ถ้วยตวง เพื่อให้ดูดซับสี ทำให้สีไม่ตก
ใส่มากจะทำให้สีเข้ม

6) เตรียมน้ำปูนใสใส่กะละมัง นำเส้นฝ้ายย้อมเปลือกเป่า แขน้ำปูนใส ให้สีชมพู

7) ลงน้ำต่าง (น้ำขี้เถ้า) เพื่อให้สีคงทนเงางาม
ล้างด้วยน้ำสะอาด

8) ใส่น้ำยาปรับผ้านุ่ม นำไปตาก
(ทกเส้นฝ้ายเพื่อให้เส้นฝ้ายเรียบ)

ไບยูคา+ไบมะม่วง

หนามกระแทว(สีเทาอ่อน)

เปลือกมะม่วง

ย้อมเปลือกเป้า แขน้ำปูนใส (สีชมพู)

ตัวอย่างเส้นฝ้ายย้อมเปลือกไม้ชนิดต่างๆ

9) เตรียมโคลนใส่กาละมัง นำเส้นฝ้ายย้อมสี
ด้วยเปลือกไม้จุ่มลงในกาละมังโคลน

10) เส้นฝ้ายหมักโคลน ทิ้งไว้สักครู่บิดให้หมาด

11) ล้างด้วยน้ำให้สะอาด นำไปตาก (ทกเส้นฝ้ายเพื่อให้เส้นฝ้ายเรียบ)

เส้นฝ้ายย้อมสีด้วยเปลือกไม้ เมื่อนำมาหมักโคลน
จะช่วยให้เส้นฝ้ายนิ่มและมีสีเข้มขึ้น

ตัวอย่างเส้นฝ้ายย้อมเปลือกไม้หมักโคลน

การย้อมคราม

กลุ่มทอผ้าฝ้ายย้อมคราม บ้านดอนกอย หมู่ 2
ตำบลสว่าง อำเภอพรรณนานิคม จังหวัดสกลนคร

นางถวิล อูปรี อายุ 56 ปี

ประธานกลุ่มทอผ้าฝ้ายย้อมครามบ้านดอนกอย

บ้านเลขที่ 15 หมู่ 2 บ้านดอนกอย ตำบลสว่าง อำเภอพรรณนานิคม จังหวัดสกลนคร

ผลิตภัณฑ์ ผ้าคลุมไหล่ ผ้าพันคอ ผ้าอเนกประสงค์ ผ้าลายหมี่ กระเป๋า

ต้นคราม เป็นพืชล้มลุกสูงประมาณ 1.00-1.20 เมตร อายุประมาณ 2-3 เดือน ใบแบบขนนก ดอกสีเหลือง ฝักคล้ายฝักถั่วเขียว แต่เล็กกว่า ออกเป็นกระจุก ขยายพันธุ์โดยเมล็ด ขึ้นได้ดีในดินที่มีแสงแดดส่องถึงน้ำน้อย มีรุ่มเงาบ้างหรือเปิดโล่ง ซึ่งจะปลูกในเดือนพฤษภาคมถึงเดือนมิถุนายน และสามารถเก็บไปทำน้ำครามได้ราวเดือนกรกฎาคม

ผ้าย้อมคราม เป็นผ้าย้อมสีธรรมชาติที่ได้จากพืชที่เรียกว่า ต้นคราม การย้อมสีธรรมชาติโดยทั่วไปจะใช้วิธีการต้มเคี่ยวให้ได้สีเข้มขึ้นและย้อมขณะสีกำลังร้อน แต่ผ้าย้อมครามจะใช้วิธีการหมักและย้อมเย็นซ้ำหลายๆ ครั้ง ลักษณะเด่นของผ้าคราม สีไม่ตก มีกลิ่นหอมเฉพาะตัว

ชาวผู้ไทย บ้านดอนกอย

หมู่ 2 ตำบลสว่าง อำเภอมะนัง จังหวัดสตูล

ประวัติความเป็นมาของ หม้อนิลบ้านดอนกอย

เมื่อครั้งอดีตกาลนานมาแล้ว มีสองตายาย ชื่อว่า ตาสีนวน กับยายคำ ซึ่งได้อพยพโยกย้าย จากถิ่นฐานเดิมมาปักหลักครอบครัวอยู่ที่ดอนกอย (ปัจจุบันเรียกว่า บ้านดอนกอย) สองตายายได้ช่วยกัน ถากถางป่าเพื่อทำไร่ ทำสวน เพื่อปลูกพืชผักไว้กิน ตามประสาของคนในสมัยนั้น อยู่มาวันหนึ่ง สองตายาย ได้ชวนกันออกไปทำงานที่สวน พอเหน็ดเหนื่อยจึง เข้าไปพักผ่อนตามร่มไม้ คนในสมัยก่อนเมื่อมีเวลารว่าง มักจะมีการหาอะไรทำอยู่เสมอ เช่น ผู้ชายมักจะสูบยา (สูบบุหรี่) ส่วนผู้หญิงมักจะเคี้ยวหมาก (กินหมาก) วันนั้นก็เหมือนกัน ในขณะที่ยายคำกำลังนั่งเคี้ยวหมาก อยู่นั้น ได้สังเกตเห็นแมลงชนิดหนึ่ง ชาวบ้านเรียก แมลงชนิดนั้นว่า แมงขาขง มีลักษณะสีน้ำตาลเงินกำลัง กัดกินใบไม้อยู่ เมื่อใบไม้ขาดลงยายคำเลยสังเกตเห็น มีน้ำหยดลงมาจากรอยที่แมลงกัดขาดนั้นหยดลง มาตามลำต้นแล้วหยดไปค้างอยู่ตามใบไม้ นั้น พอน้ำหมากโดนกับใบยางบนใบไม้แล้ว น้ำหมาก

กลายเป็นสีคราม ยายคำจึงเกิดความสงสัย ก็เลย นำยางของต้นไม้ชนิดนั้นมาลองผสมกับน้ำหมาก อีกครั้ง ปรากฏว่า น้ำหมากเป็นสีครามอีก เมื่อเห็นว่า มันแปลกก็เลยเก็บเอาใบไม้ชนิดนั้นกลับบ้านด้วย แล้วเอามาแช่น้ำ ปรากฏว่า น้ำกลายเป็นสีเขียว ยิ่งแช่นานๆ ก็ยิ่งเด่นชัดขึ้นทุกที หลังจากนั้นยายคำ ได้ลองเอาปูนเคี้ยวหมากผสมลงไปใต้น้ำที่แช่ใบไม้ แล้วเอามือคน (เอามือกว่น) ให้เข้ากัน ปรากฏว่า น้ำกลายเป็นสีคราม และติดมือยายคำขึ้นมาด้วย ยายคำก็เลยลองเอาฝ้ายที่ยายคำเข็นมาจุ่มลองดู ปรากฏว่า ฝ้ายได้เปลี่ยนสีเป็นสีคราม แต่พอฝ้าย โดนน้ำ สีนั้นก็จางหายไป ยายคำก็เลยรู้สึกเสียดาย ก็เลยคิดหาวิธีว่าจะทำอย่างไรสีครามนี้จะติดอยู่กับฝ้าย ตลอดไป ก็เลยทดลองนำเอาเปลือกไม้ชนิดต่างๆ มีทั้ง รสขม รสหวาน รสเปรี้ยว รสฝาด มาต้มเพื่อเอาน้ำ ที่ได้มาผสมกับน้ำสีเขียวที่ได้จากการแช่ใบไม้ และ ยายคำยังเอาเปลือกนุ่นและหัวกล้วย (ส่วนของต้นกล้วย ที่อยู่ใต้ดิน) มาเผา เอาเถ้ามาแช่เพื่อเอาน้ำ (น้ำที่ได้ จากการแช่เถ้าของเปลือกนุ่นกับหัวกล้วยนั้น เรียกว่า น้ำดั่ง หรือ น้ำด่าง) เมื่อได้ครบแล้วยายคำจึงเอาน้ำทั้ง

นางพิมพ์ ศรีกุลกิจ

ที่มา : กลุ่มทอผ้าฝ้ายย้อมคราม บ้านดอนกอย
หมู่ 2 ตำบลสว่าง อำเภอรณานิคม จังหวัดสกลนคร

สามอย่างนี้มารวมกันเป็นหม้อเดียว (เรียกว่า หม้อนิล) แล้วทำการรวนให้เข้ากัน เมื่อเข้ากันดีแล้วจึงลองเอาผ้าฝ้ายมาจุ่มดูอีกที แล้วนำเอาไปล้างลองดู ปรากฏว่าสีครามที่ติดอยู่กับเนื้อฝ้ายนั้นไม่จางหายไป ก็เลยนำเอาผ้าที่เหลือนั้นมาจุ่มทำการย้อมเป็นผ้าสีครามเก็บเอาไว้ใช้ในครอบครัวของตนเองต่อไป และต้นไม้ที่เก็บเอาใบมาทำนั้นเนื่องจากได้สีครามก็เลยตั้งชื่อให้ต้นไม้ชื่อว่า ต้นคราม

จนเวลาล่วงเลยมาหลายปี จนตาสินวนกับยายดำ มีบุตรหลานได้ถึง 6 คน จนกระทั่งบุตรชายได้แต่งงาน ยายดำจึงได้ลูกสะใภ้คนหนึ่ง ชื่อว่า พิมพ์ นางพิมพ์เป็นคนที่มาจากครอบครัวที่ยากจนมาก จึงทำให้ยายดำไม่ชอบหน้าสะใภ้คนนี้เลย ไม่ว่านางพิมพ์จะทำอะไรจะไม่ถูกใจยายดำไปหมดเลย แถมยังเกลียดลูกสะใภ้คนนี้มากอีกด้วย ต่อมาวันหนึ่งเป็นวันที่ท้องฟ้ามีดครึ้มฝนทำท่าว่าจะตก นางพิมพ์กำลังนั่งตำหูก (ทอผ้า) อยู่ ได้สังเกตเห็นนกอีแอ่น (นกนางแอ่น) บินเป็นฝูงอยู่บนท้องฟ้า ท่วงท่าการบินของนกนางแอ่นบังเอิญเหมือนกับลายผ้ามัดหมี่ที่นางพิมพ์กำลังตำหูกอยู่ นางพิมพ์

ก็เลยตั้งชื่อลายผ้าขึ้นว่า ลายนกอีแอ่น พอทำเสร็จก็นำไปให้แม่ย่าดูและแม่ย่าเกิดความรู้สึกชอบและถูกใจลายนี้มาก หลังจากนั้นยายคำ ก็เริ่มรักและเอ็นดูนางพิมพ์ผู้เป็นลูกสะใภ้คนนี้น่ามากขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งตาสินวนและยายคำได้ตายจากไป

เนื่องจากลายนกอีแอ่นที่นางพิมพ์ทำขึ้นนี้เป็นสิ่งตลใจและเปลี่ยนแปลงความรู้สึกของแม่ย่าให้รักพิมพ์ผู้เป็นลูกสะใภ้ได้ ลายนกอีแอ่นจึงอยู่ในความทรงจำของนางพิมพ์อยู่ตลอดเวลา จนกระทั่งนางพิมพ์ได้มีอายุมากขึ้นจึงได้กำชับลูกหลานว่า ขอให้อนุรักษ์ลายนกอีแอ่นนี้เอาไว้ให้ดี เพราะมันเป็นอนุสรณ์แห่งความดีที่ยายพิมพ์ได้กระทำไว้จนชนะใจแม่ย่าได้ จนกระทั่งยายพิมพ์ได้ตายจากไปอีกคน ลูกหลานจึงพา

กันสืบสานและอนุรักษ์ลายนกอีแอ่นเอาไว้ และเปลี่ยนชื่อใหม่ว่า ลายนกนางแอ่น และยังมีลูกหลานของนางพิมพ์ได้ฝันเห็นยายพิมพ์ว่า มาเข้าฝันและบ่นอยากนุ่งผ้าขึ้นลายนกนางแอ่นอีก บรรดาลูกหลานก็เลยทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้กับยายพิมพ์อีกด้วย จวบจนปัจจุบัน ยายบุญเพ็ง ซึ่งเป็นรุ่นเหลนของยายพิมพ์ก็ยังได้สืบทอดลายนกนางแอ่นให้แก่บุตรหลานของยายบุญเพ็งอีกด้วย เช่น นางถวิล อุปรี นางกลืนแก้ว ปิคุณ นางกัลยา ศรีกุลกิจ นางกาบแก้ว กลยนิ และนางละอองดาว กลยนิ เป็นต้น ลูกหลานในรุ่นปัจจุบันยังได้มีการรวมกลุ่มกันเพื่อสืบสานและเผยแพร่ความรู้ให้กับผู้สนใจตามเจตนารมณ์ของยายพิมพ์ จนเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน

วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตส่วนใหญ่ใช้ฝ้ายโรงงาน (ฝ้ายซีกง) หรือ ฝ้ายเส้นมือ ซื้อตามเครือข่ายภายในหมู่บ้าน

พันธุ์ฝ้าย ใช้ฝ้ายพันธุ์น้อย (ฝ้ายนางน้อย)
เนื่องจากย้อมง่าย ส่วนฝ้ายพันธุ์ใหญ่ ย้อมยาก

ฝ้ายโรงงาน (ฝ้ายซีกง)

ฝ้ายเส้นมือ

กระบวนการย้อมคราม

ลงเม็ดคราม ตามหัวไร่ปลายนา ประมาณ เดือนมีนาคม ปลูกประมาณ 3 เดือน เก็บมาใช้ได้

เก็บมาแช่น้ำตอนเช้า > เย็น (พลิก) > ตื่นเช้า ประมาณตีสี่ตีห้า เอาใบครามขึ้นจากอ่างที่แช่

เอาปูนขาว/แดง (ปูนเคี้ยวหมาก) ใส่ครุ น้ำ ตีปูนให้ละเอียด > เอาน้ำแช่คราม (ออกสีเขียว) ผสม กับปูน คั้นให้ปูนละเอียด (ใบคราม 4 กิโลกรัม ต่อ ปูน 3 ชีด)

ใช้ไม้มาตีให้เข้ากัน - ให้น้ำครามตกตะกอน จากขาว > สีฟ้า > น้ำเงินเข้ม (ประมาณ 15 นาที) ทิ้งไว้ (หากไม้ที่เราตีครามขึ้น ฟองครามจะยุบละเอียด หมายความว่า ครามลงแล้ว ทิ้งไว้ประมาณ 3 ชั่วโมง น้ำด้านบนจะออกสีน้ำตาล > รินทิ้ง ตะกอนน้ำคราม จะอยู่ด้านล่าง เอาเนื้อครามที่อยู่ด้านล่างมาใช้

การก่อหม้อนิล

วัตถุดิบ ประกอบด้วย ใบเหมือดแอ่ เหมือดใบมน เหมือดถือดอก เปลือกส้มมอ (สมอ) หรือใบก็ได้ เปลือกส้มมอ (สมอ) หรือใบก็ได้ เปลือกมะม่วงกระสอ เปลือกหมากลิ้นไม้ (เพกา)

ต้นคราม

เหมือดถือดอก

เหมือดแอ่

เหมือดใบมน

เปลือกลิ้นไม้

เปลือกมะม่วงกระสอ

เปลือก/ใบต้นสมอ

วิธีการ

ก่อหม้อนิล > นำเอาใบเหมือดแอ่ เหมือด
ใบมน เหมือดถืดอก ทั้ง 3 ชนิด และเปลือกส้มมอ
(สมอ) หรือใบก็ได้ เปลือกมะม่วงกระสอ เปลือก
หมากลิ้นไม้ (เพกา) สับเป็นชิ้นประมาณ 2-3 นิ้ว
นำไปต้ม ใบไม้หักต้มผสมกันตามสัดส่วน 1 หม้อนิล :
อย่างละ 3 ชีด

พอน้ำเปลือกไม้ออกสีเหลือง เตรียมภาชนะ
เช่น โอ่ง แอ่ง ถัง

ถังเล็ก No. 12 หยอดเหล้าขาวใส่ 2-3 หยด

ถังปูน ขนาด 80 cm.-100 cm.

หยอดเหล้าขาวใส่ 5-6 หยด

ถัง No. 10/หม้อนิล หยอดเหล้าขาว
ใส่ 1- 2 หยด เพื่อให้สีสวยงาม

ทิ้งไว้ > หมั่นใจักหม้อนิลเข้า-เย็นเป็นการดูแลเอาใจใส่
ใช้เวลาประมาณ 10-15 วัน สำหรับฤดูร้อน และประมาณ
21 วัน (3 สัปดาห์) สำหรับฤดูหนาว ในอดีต น้ำเบอะ
หรือ น้ำคราม (เนื้อคราม+น้ำด่าง (น้ำขี้เถ้า)) สีเหลืองอมเขียว
เก็บไว้ทำหัวเชื้อ

ปัจจุบัน ใช้หัวเชื้อสำเร็จรูปแทน น้ำหัวเชื้อ 8 กิโลกรัม
+ เนื้อคราม 1 กิโลกรัม น้ำด่าง 5 ชีด กรดสารส้ม (มะขามเปียก)
2 ชีด ให้สีหม้อขึ้นเร็ว

เนื้อคราม ฤดูร้อน ขายกิโลกรัมละ 150 บาท
ส่วนฤดูฝน ขายกิโลกรัมละ 120 บาท เนื่องจากมีมาก

การย้อม

ต้มฝ้าย สกัดไขมัน ประมาณ 7-10 นาที >
ลงน้ำเย็น > บิดน้ำหมาดๆ > ทกฝ้ายให้แตกกระจาย
> บิดให้หมาด นำไปย้อมในหม้อนิลประมาณ 5-7 นาที
> ย้ายไปหม้อต่อไป จนกว่าจะได้สีที่ต้องการ เมื่อได้
สีที่พอใจแล้ว นำไปล้างน้ำให้สะอาด (ประมาณ 12
กาละมัง ใส่น้ำยาปรับผ้านุ่ม เฉพาะผ้าสีพื้น เพื่อให้
กวักง่าย สำหรับ ผ้ามัดหมี่ไม่ใส่ แบบ 2 ตะกอ
4 ตะกอ ไม่ใส่ เนื่องจากเส้นฝ้ายจะลื่น ไม่จับกัน
ทอยาก จากนั้นล้างน้ำให้สะอาด) > บิดให้หมาด >
นำไปตากแดดให้แห้ง

1) ต้มฝ้าย สกัดไขมัน ประมาณ 7-10 นาที

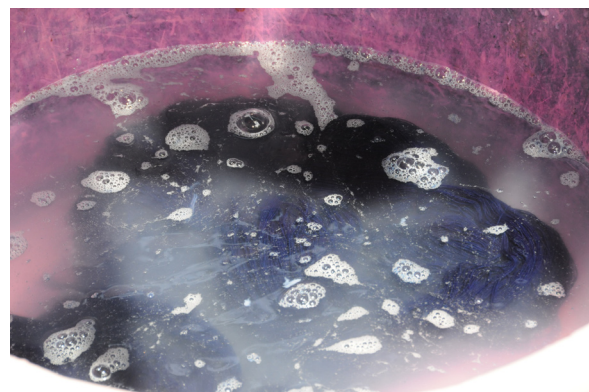
2) ทกฝ้ายให้แตกกระจาย

3) ย้อมในหม้อนิลประมาณ 5-7 นาที
นำไปล้างน้ำให้สะอาด

4) ใส่ยายาปรับผ้านุ่ม

5) ล้างน้ำให้สะอาด

ลวดลาย

ผ้าทอผู้ไทย

ตัวอย่างลวดลายผ้าย้อมครามมัดหมี่
บ้านดอนกอย ตำบลสว่าง อำเภอพรรณนานิคม
จังหวัดสกลนคร

โคมไฟเล็ก**

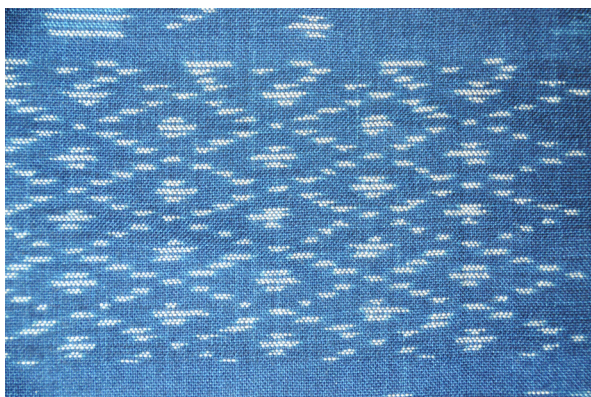
นกนางแอ่น* (ช่องดำๆ หมายถึง บิน)

นาคขอ*

ลายผีเสื้อไร่สี**

ลายตุ้มน้อย*

ลายขวนขีด**

* หมายถึง ต้นตำรับดั้งเดิมผู้ไทย

** หมายถึง ลายใหม่

ตัวอย่างลวดลายผ้าแพรวา
ศูนย์วัฒนธรรมผู้ไท ผ้าไหมแพรวา บ้านโพน
คำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์

ผ้าแพรวา เป็นชื่อเฉพาะที่ชาวอีสานทั่วไปเรียกผ้าชนิดหนึ่งที่ใช้สำหรับคลุมไหล่ หรือห่มสไบเฉียงของชาวผู้ไทย ซึ่งใช้ในโอกาสสำคัญที่มีงานเทศกาล บุญประเพณี หรืองานสำคัญอื่นๆ

แพรว/แพ (ภาษาอีสาน) หมายถึง ผ้าที่ยังไม่ได้แปรรูป มีลักษณะเป็นผืนผ้าที่เสร็จจากการทอ มักเรียกชื่อแตกต่างกันออกไปตามวัสดุที่ใช้ทอ เช่น แพรวไหม แพรวฝ้าย แพรวอีโป้

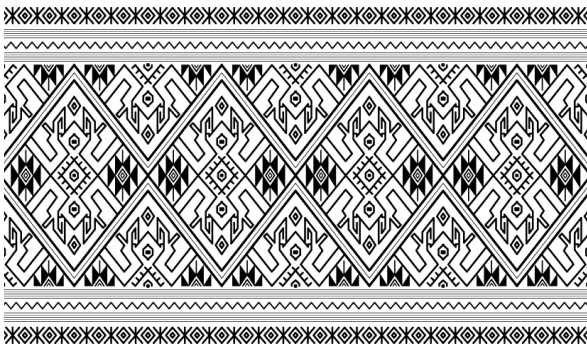
วา หมายถึง มาตราวัดความยาวอย่างหนึ่ง ได้จากการกางแขนทั้งสองแขนออกไปจนสุด แล้วทาบกับสิ่งที่ต้องการจะวัดขนาดความยาวด้วยการทาบลงไปให้แขนตรงเป็นเส้นขนาน ทำอย่างนี้แต่ละครั้งเรียกว่า 1 วา (ต่อมาปรับปรุงมาตรวัดใหม่ว่า 1 วา = 4 ศอก)

ผ้าแพรวา มีความหมายว่า ผ้าทอเป็นผืนที่มีขนาดยาว 1 วา หรือ 1 ช่วงแขน เป็นผ้าทอมือที่มีกรรมวิธีการทอผ้าเพื่อให้เกิดลวดลายที่มีลักษณะผสมผสานกันระหว่างลายขีดกับลายจก ลักษณะเด่นของการทอผ้าแพรวาจะต้องมีหลายๆ ลาย อยู่ในผืนผ้าเดียวกัน

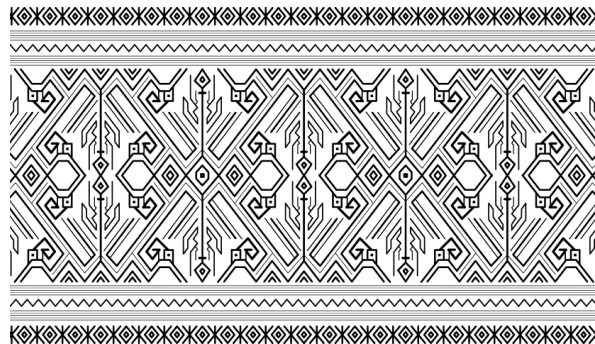
การทอผ้าเพื่อประโยชน์ใช้สอยของชาวอีสานนั้น จะทอผืนผ้าให้มีขนาดความยาวหลายๆ วา ติดต่อกันเป็นผืนยาวผืนเดียว เรียกว่า 1 หูก โดยความยาวของผ้าแต่ละหูกในการทอนั้นขึ้นอยู่กับเส้นด้ายที่ใช้เป็นเส้นตั้ง (เส้นยืน) ที่เรียกว่า เครือหูก (เครือหูก) หลังจากทอเสร็จแล้วจะนำผ้ามาตัดออกเป็นชิ้นๆ เป็นผืน เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ตามลักษณะการใช้งาน เช่น นำไปใช้ห่ม เรียกว่า ผ้าห่ม จะมีขนาดความยาว 2 วา นำไปใช้เป็นผ้าอีโป้ (ผ้าขาวม้า) ก็จะมีขนาดความยาวประมาณ 1 วากับ 1 ศอก นำไปใช้เป็นผ้าห่มตัว (ห่มเฉียง หรือ เปี่ยงบาย) ก็จะมีขนาดความยาวประมาณ 1 วา จึงเรียกว่าแพรวา (ราชินีแห่งไหม จังหวัดกาฬสินธุ์ ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์)

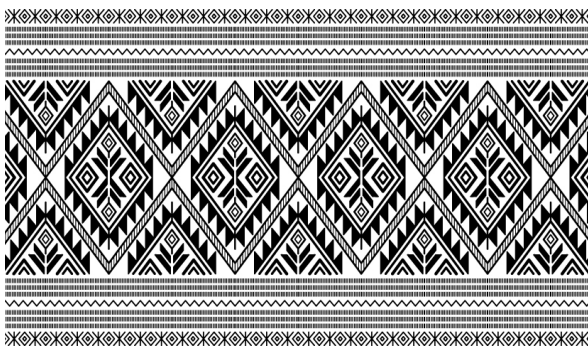
ผู้ให้ข้อมูล :
นางหนูพร ศรีบ้านโพน

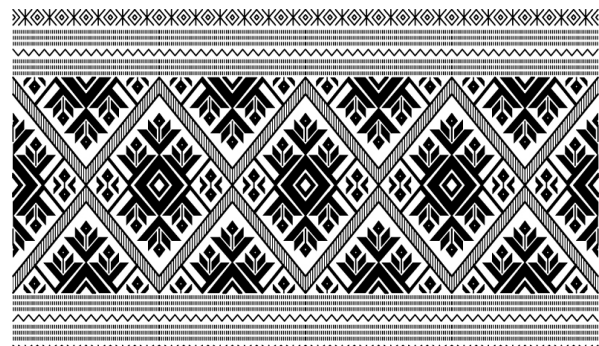
ลายนาคอคอด

ลายพันมหา

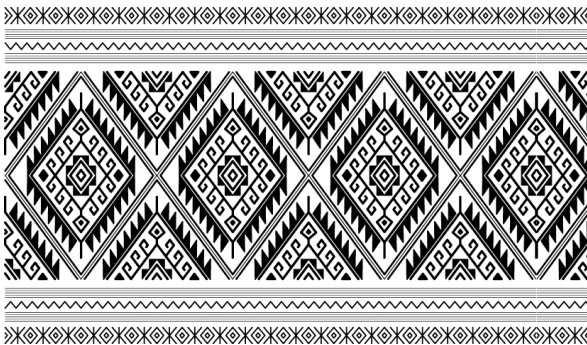

ลายกาบแบดอ้อมดอกจันทน์

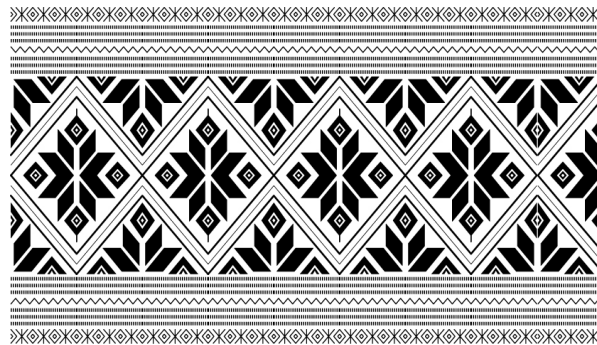

ลายใบปุ่นก้านทอง

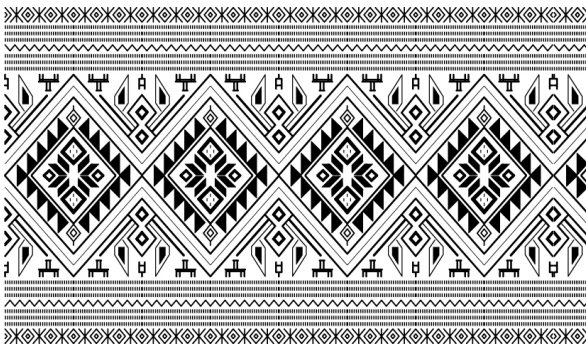

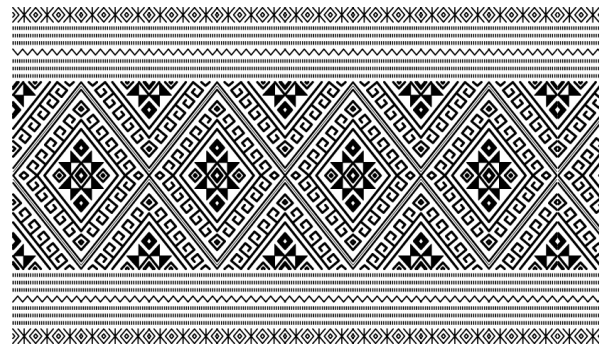
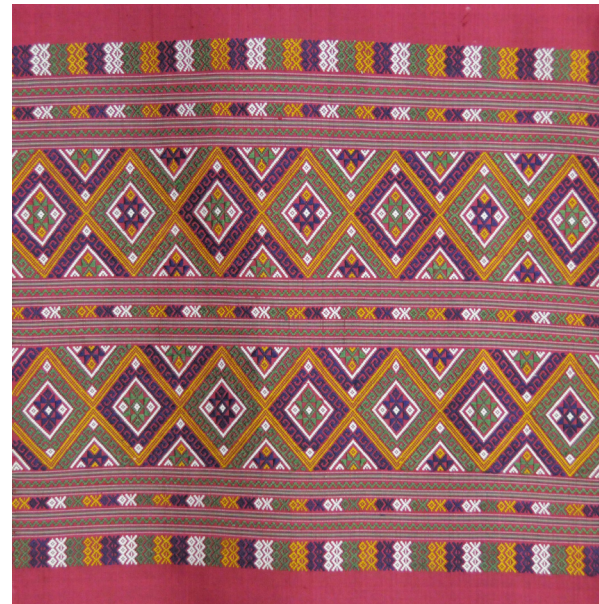
ลายกาบแบดอ้อมดอกจันทน์

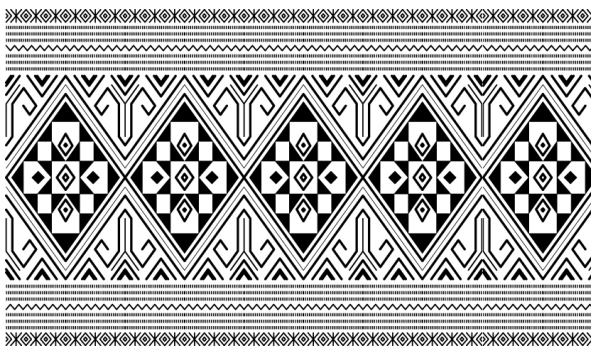
ลายหางปลา

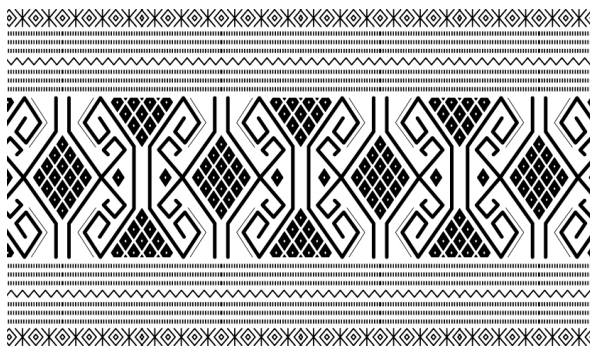
ลายนาคสองแขน (สองหัว)

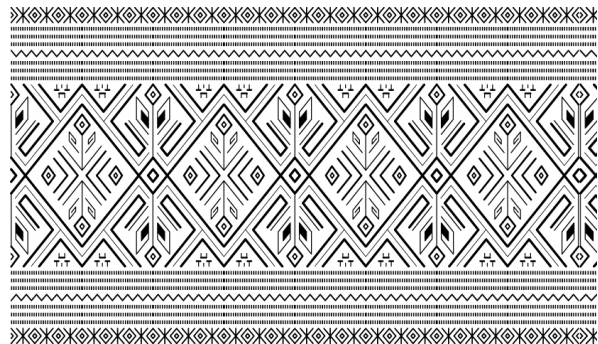
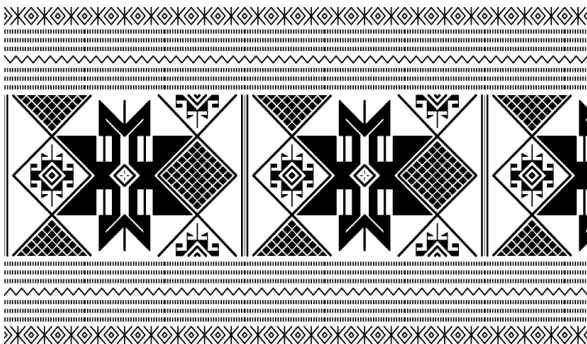
ลายดอกจันทน์กิ่งอุ้มดอกสำน

ลายดอกดั่ง(จุมูก)กับดอกสำน

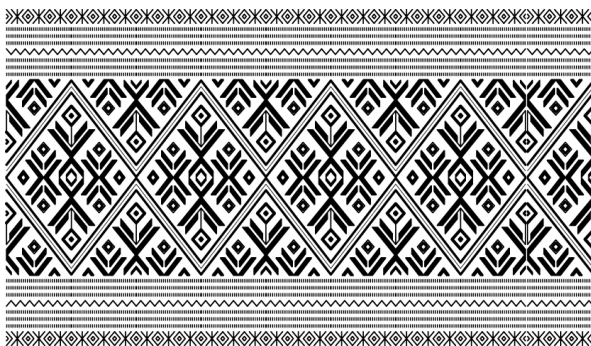
ลายกำมปู

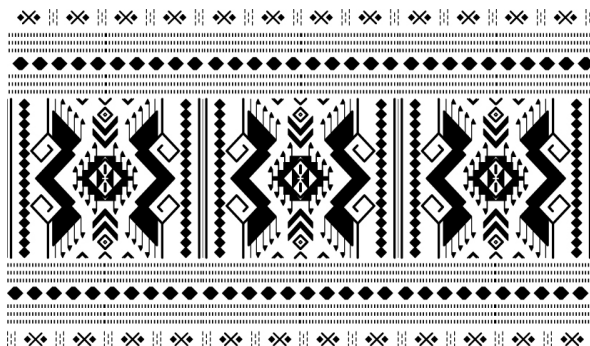
ลายผีเสื้อ

ลายพันมหาคู่ดอกหางปลา

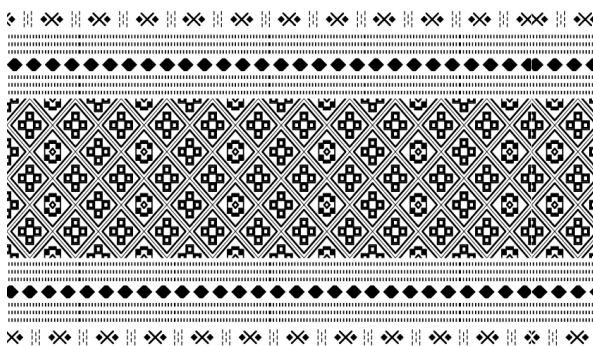

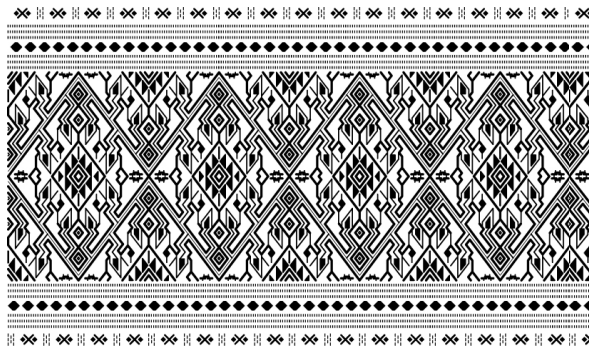
ลายใบปุ่นสามต้น

ลายนาคขอ

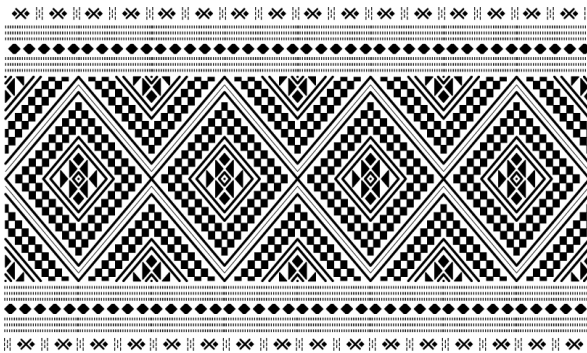

ลายดอกแก้วล้อมดอกตาบั้ง

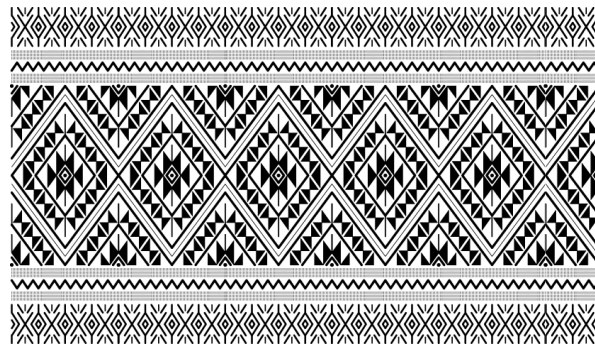

ลายนาคี่แสน

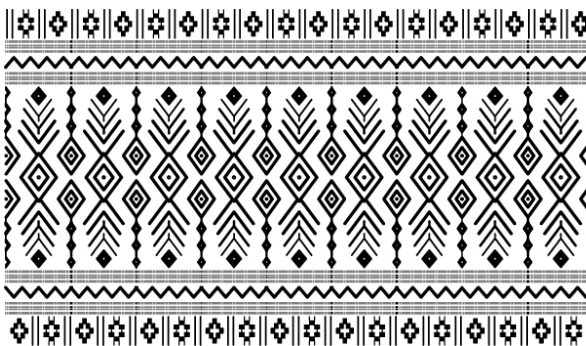

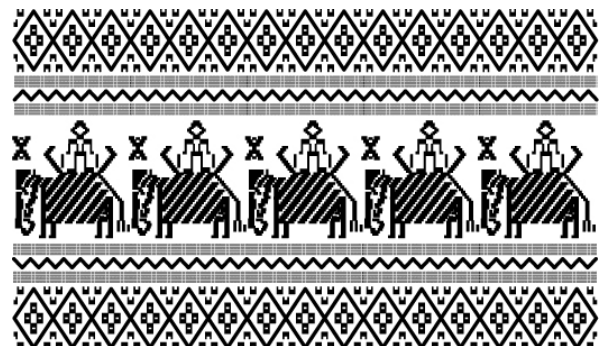
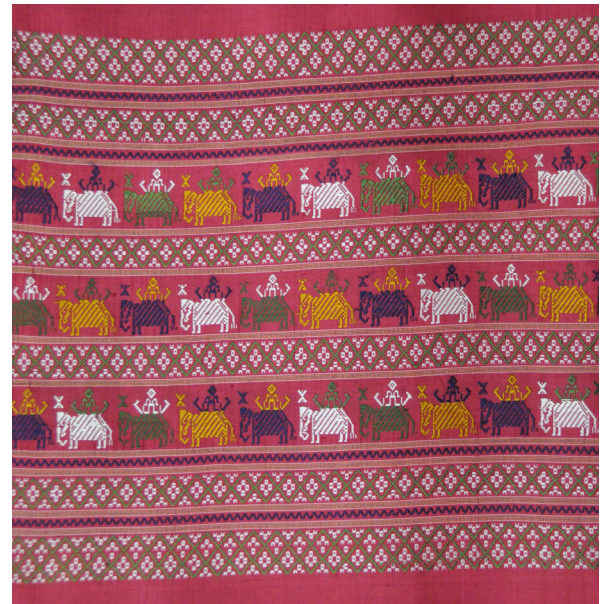
ลายตาบั้งอุ้มดอกกาบแปด

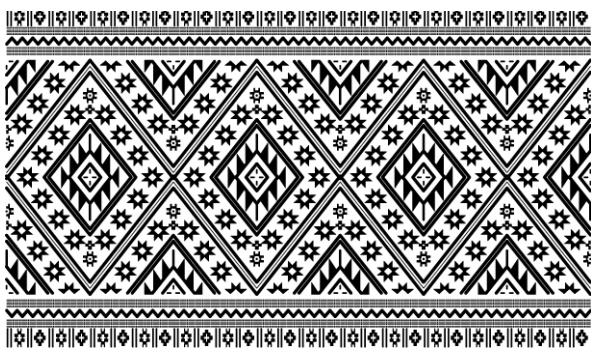
ลายแบบกาบตัดอุ้มดอกแบบ

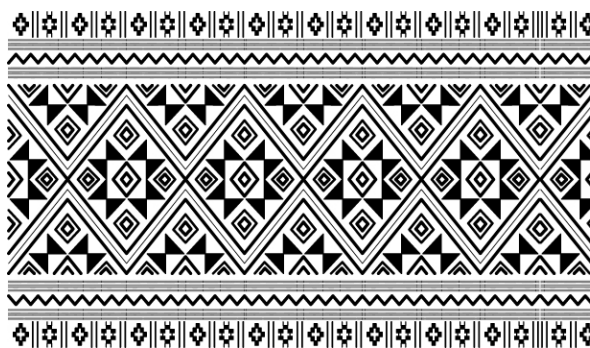
ลายต้นสนเล็ก

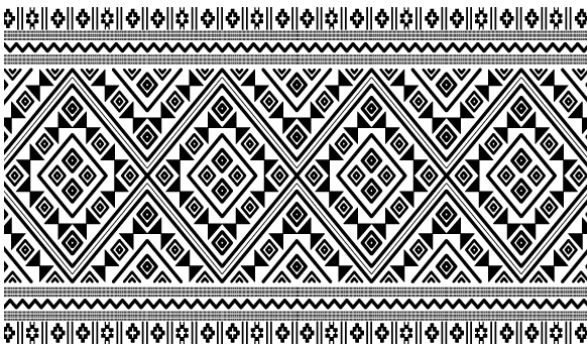
ลายคนขี่ช้าง

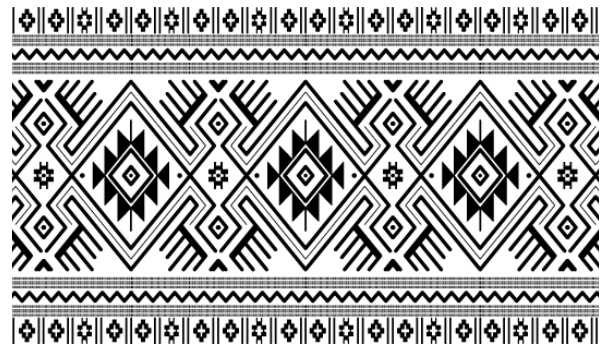
ลายดอกแก้วอุ้มกาบแบบ

ลายดอกสำน

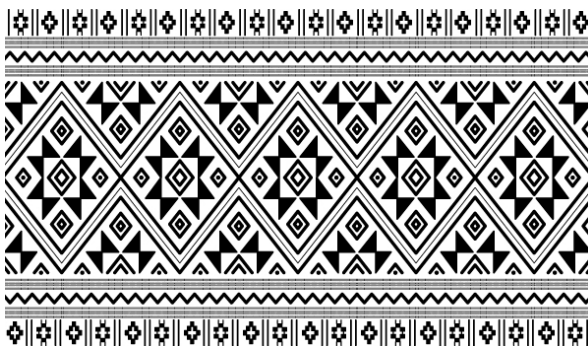
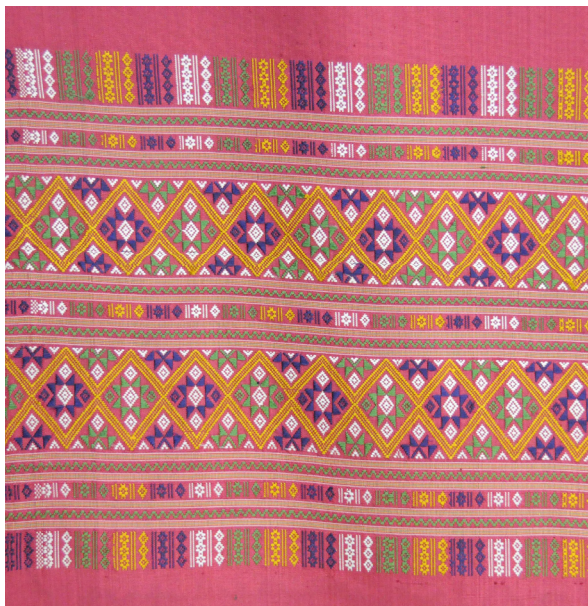

ลายกระบวนหวานอุ้มดอกดาว

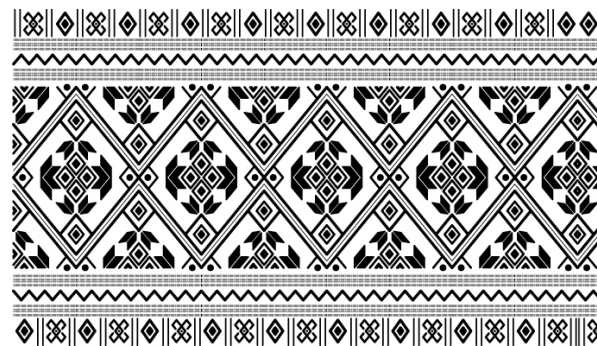

ลายนาคหัวสร้อยเล็กคู่ดอกกาบแดด

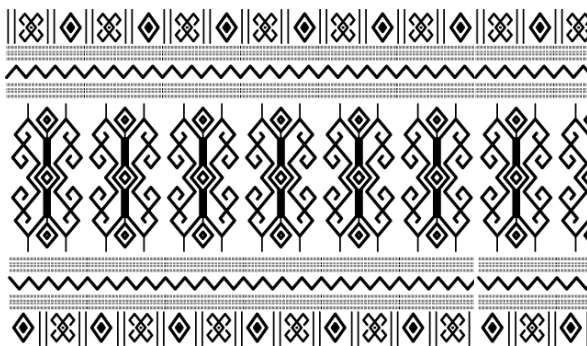

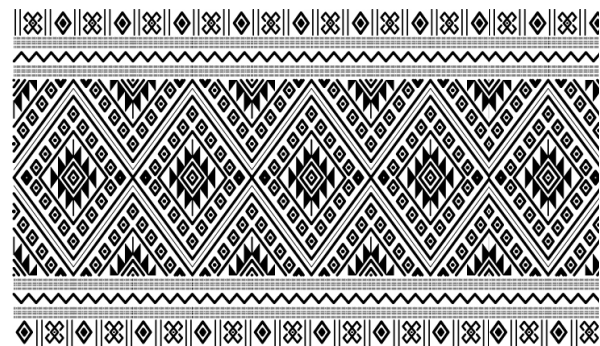
ลายดอกบัวใหญ่

ลายกระบวนหัวหย่อน

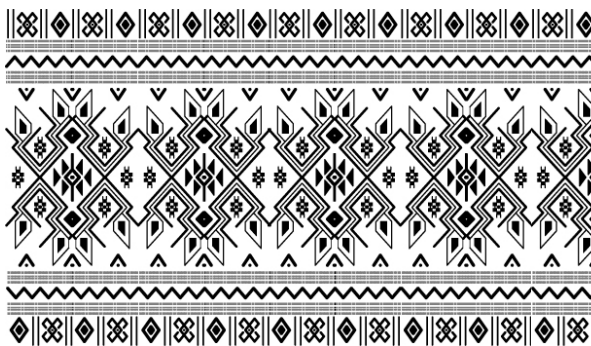

ลายช่อดอกหมาก

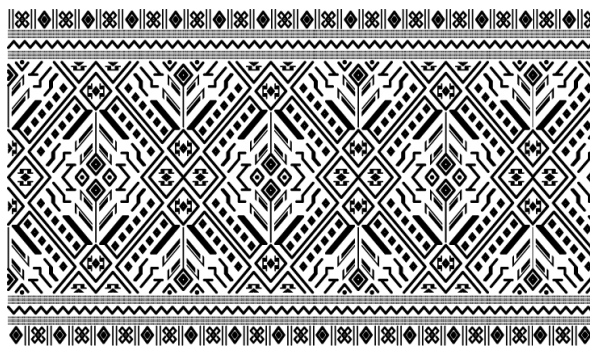

ลายดอกดาวหว่าน (ดาวกระจาย)

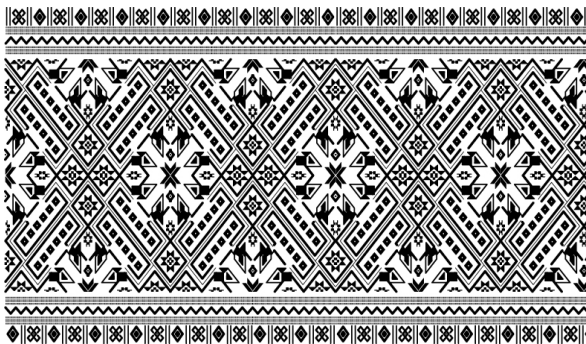

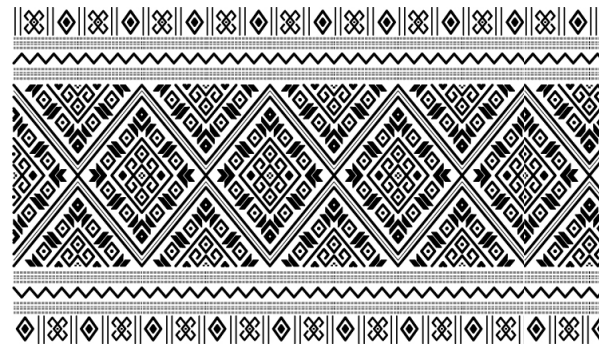
ลายนาคันตี่อุ้มดอกกาบแคด

ลายพันทมหาใหญ่

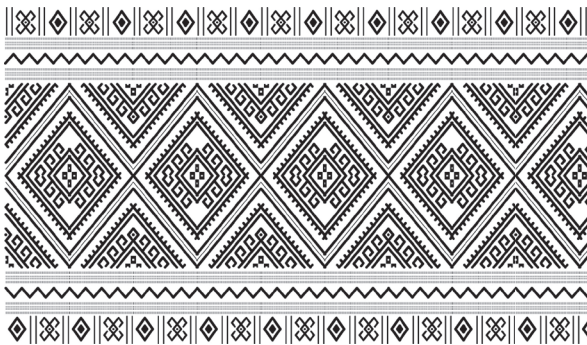

ลายนาคนอน

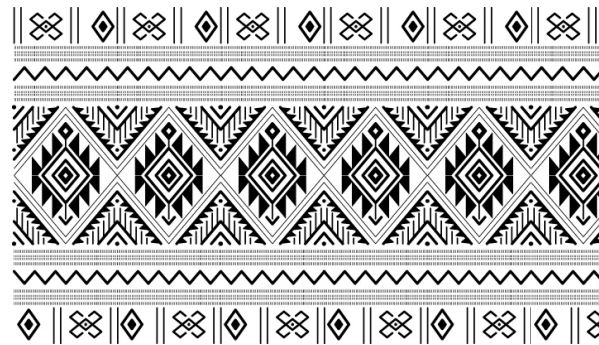

ลายใบปุ่นหวาน

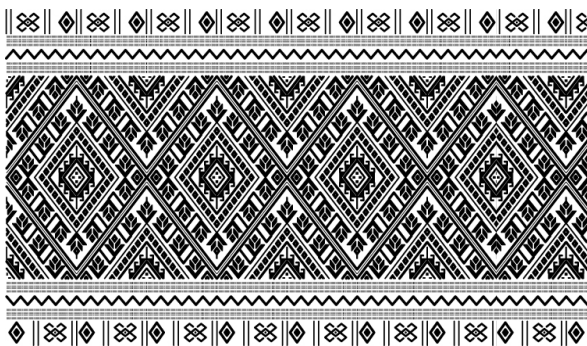

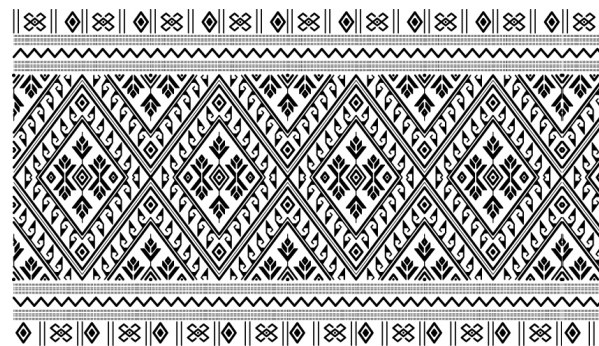
ลายนาคันที่อุ้มดอกกาบแปด

ลายกาบแปด

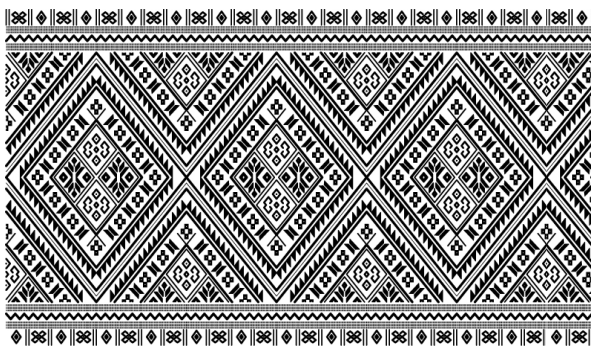

ลายใบปุ่นอุ้มดอกกาบแคด

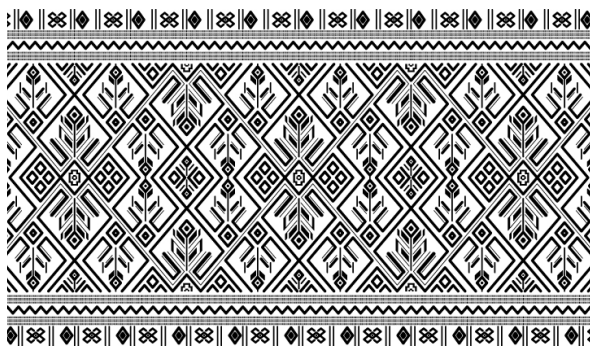

ลายช่อฟ้าอุ้มใบปุ่น

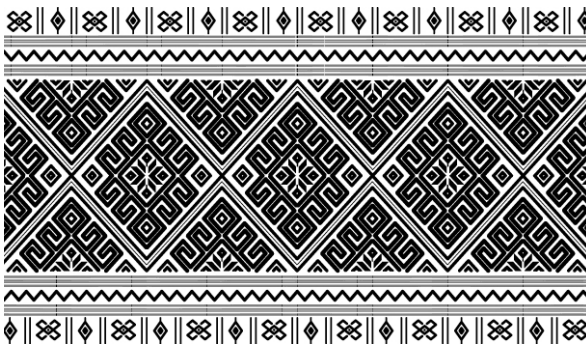

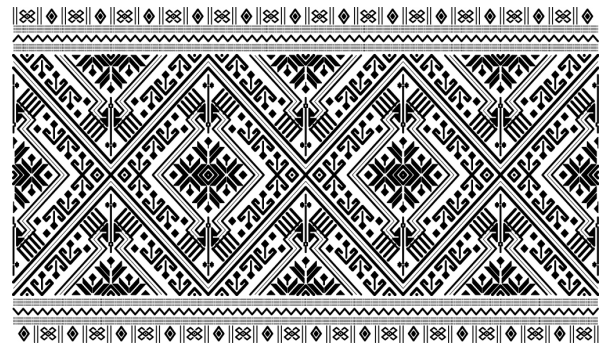
ลายแบดขอใหญ่คู่กาบแบดอุ้มใบปุ่น

ลายพั่นมหาดาวกระจาย

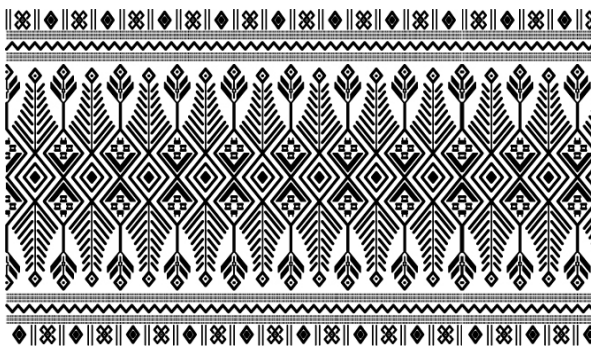

ลายดอกแฉ่งอุ้มดอกหางปลา

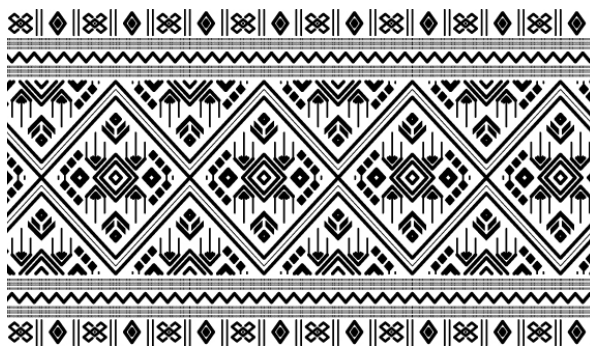

ลายนาครหัวสร้อยอุ้มใบปุ่นก้านทอง

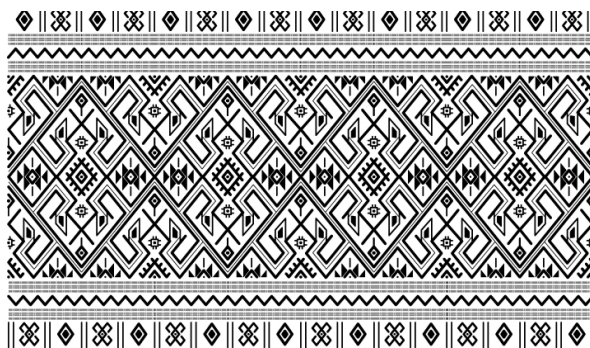

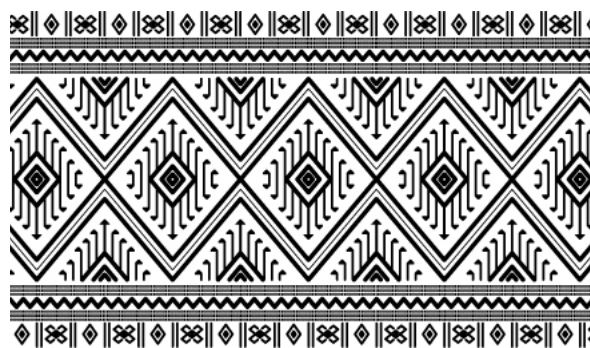
ลายข่อต้นสนใหญ่

ลายดอกกระเจียว (ตุ้มหู)

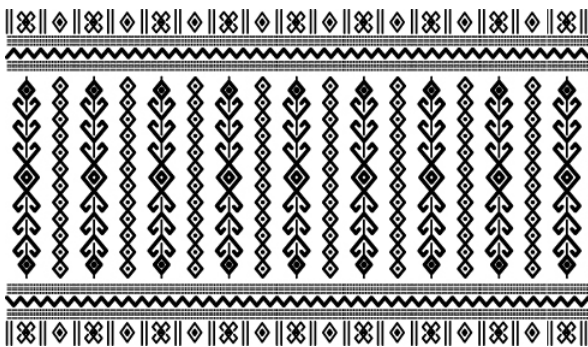

ลายนาครหัวจุ่ม

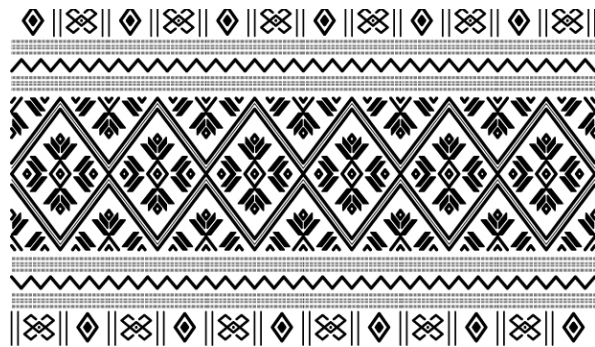

ลายดอกกาบแปดอ้อมดอกดาว

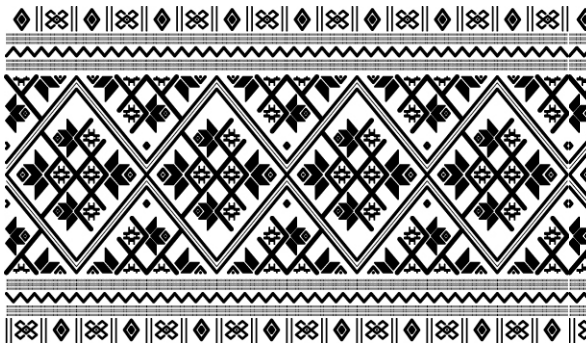

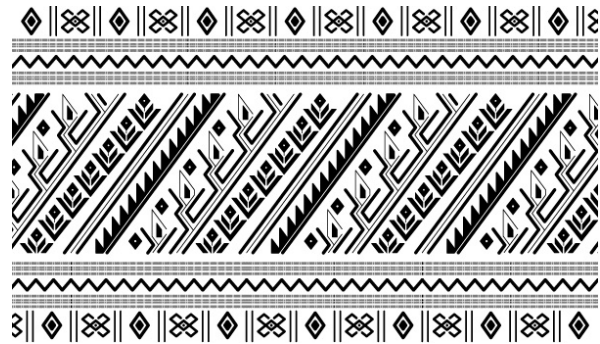
ลายช่อดอกไม้

ลายดอกกระบวนเอวักว

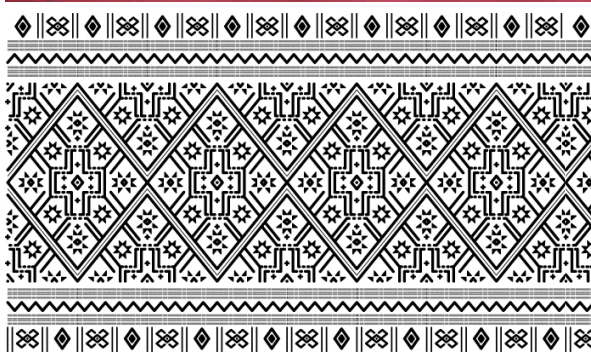

ลายขบวนหัวขวาง

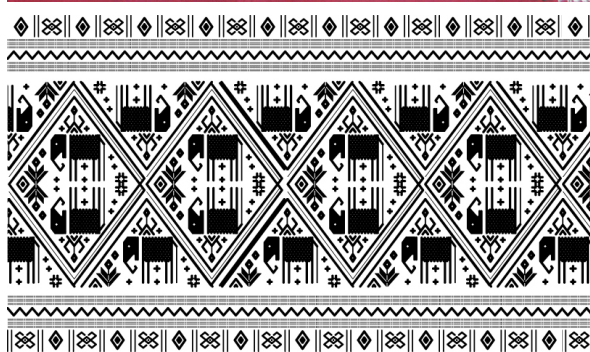

ลายใบปุ่นใต้เครือ

ลายดอกแก้วอุ้มปีกดอกขวา

ลายช้าง

ลายปักดอกขวา

ลายกาบแปดใต้เครืออุ้มดอกสำน

ลายแบดขอใหญ่คู่ใบปุ่น

ลายดอกฮูตัง (จมูก)

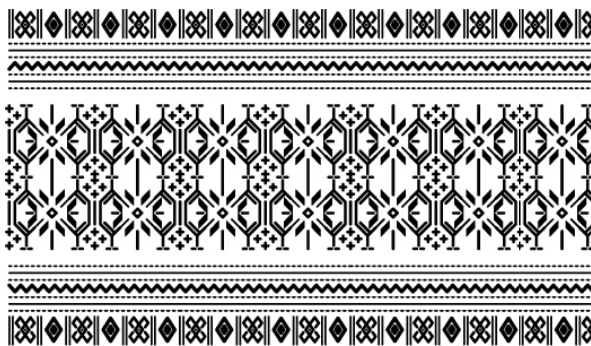

ลายดอกแก้วคู่ดอกขอใหญ่

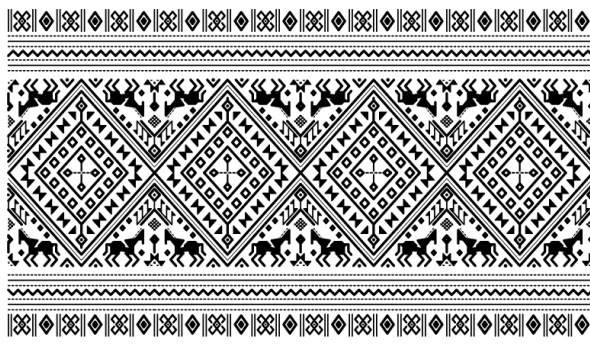

ลายตาบั้งคู่ดอกขบวนเอวแก้วแปลง

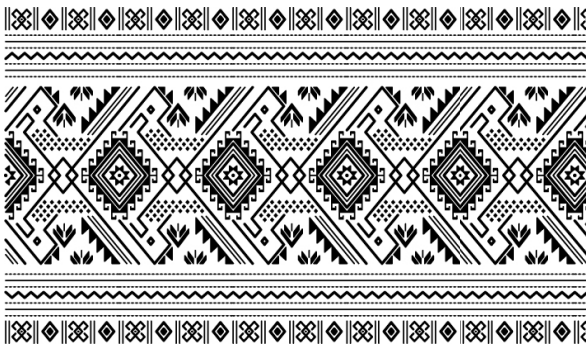

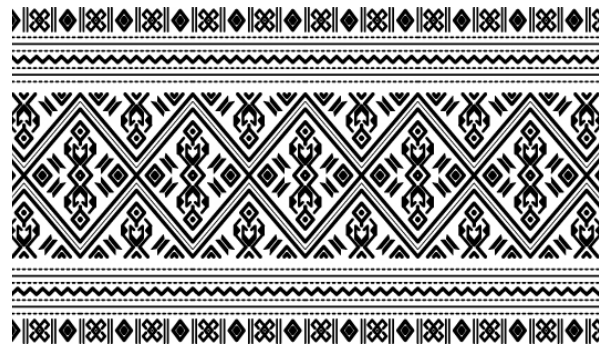
ลายดอกผักแว่น

ลายม้าคู่ดอกขบวนหวาน

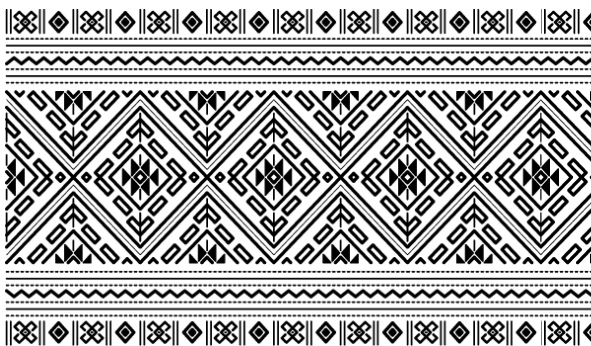

ลายดอกหงส์คู่ดอกแบดขอ

ลายขบวนเอวแก้วแปลง

ລາຍໂບພິກຸລ

เอกสารอ้างอิง

จังหวัดกาฬสินธุ์. ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์. ราชินีแห่งไหม. กาฬสินธุ์: ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์.

<http://www.google.com> ข้อมูลผู้ไทย\ชุมชนผู้ไทยบ้านภู เมืองมุกฯ สุขได้ด้วยเศรษฐกิจพอเพียง คมชัดลึก
ภูมิภาค-ประชาคมท้องถิ่น บอกเล่าท้องถิ่น.mht

<http://www.google.com> ข้อมูลผู้ไทย\ประวัติ_ชนเผ่าผู้ไทย. Untitled Document1.mht)

www.puthai.com

แผ่นพับประชาสัมพันธ์ กลุ่มทอผ้าศรีนคร.

บรรณานุกรมสัมภาษณ์

จันทร์เพชร ลุนาวัน ประธานกลุ่มทอผ้า. บ้านเลขที่ 39 หมู่ 5 ตำบลเรณู อำเภอรณนคร จังหวัดนครพนม.

เครื่องแต่งกายของชาวผู้ไทยอำเภอรณนคร จังหวัดนครพนม. วันที่ 8 สิงหาคม 2553.

ชัยบดินทร์ สาสีพันธ์. ผู้อำนวยการโรงเรียนลาดสว่างวิทยา. ประวัติความเป็นมาของชาวผู้ไทย

อำเภอรณนคร จังหวัดนครพนม. วันที่ 8 สิงหาคม 2553.

ถวิล อุปรี. ประธานกลุ่มทอผ้าฝ่ายย้อมครามบ้านดอนกอย. บ้านเลขที่ 15 หมู่ 2 บ้านดอนกอย ตำบลสว่าง

อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร. กระบวนการย้อมคราม. วันที่ 29 กันยายน 2553.

ทรง กลางกระพัน. ผู้ใหญ่บ้าน บ้านภู หมู่ 2 ตำบลบ้านเป้า อำเภอนองสูง จังหวัดมุกดาหาร.

ประวัติความเป็นมาของชาวผู้ไทยบ้านภู ตำบลบ้านเป้า อำเภอนองสูง จังหวัดมุกดาหาร.

วันที่ 7 สิงหาคม 2553.

นีสรวงษ์ อาจวิชัย. บ้านเลขที่ 20 หมู่ 3 บ้านเป้า ตำบลบ้านเป้า อำเภอนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

บุญเต็ม นามเหลา. ช่างทอผ้า. บ้านเลขที่ 109 หมู่ 1 ตำบลบ้านเป้า อำเภอนองสูง จังหวัดมุกดาหาร.

การทอผ้าชิ้นมัดหมี่ผู้ไทย และการทอผ้าสไบขิด. วันที่ 7 สิงหาคม 2553.

บุญเทียม นามเหลา บ้านเลขที่ 109 หมู่ 1 บ้านภู ตำบลบ้านเป้า อำเภอนองสูง จังหวัดมุกดาหาร

บรรยา ปัทม. ช่างทอผ้า. บ้านเลขที่ 142 หมู่ 1 ตำบลบ้านเป้า อำเภอนองสูง จังหวัดมุกดาหาร.

การทอผ้าชิ้นมัดหมี่ผู้ไทย และการทอผ้าสไบขิด. วันที่ 7 สิงหาคม 2553.

บรรยงค์ โสภาคะยัง. ประธานกลุ่มทอผ้าและผลิตภัณฑ์จากผ้าบ้านบุงเลิศ. บ้านบุงเลิศ หมู่ 1 อำเภอยะยวดี

จังหวัดร้อยเอ็ด. วันที่ 3 ตุลาคม 2553.

ปิ่นแก้ว ปิคุณ. เภรณญิกกลุ่มทอผ้าฝ่ายย้อมครามบ้านดอนกอย.บ้านเลขที่ 137 หมู่ 2 บ้านดอนกอย

ตำบลสว่าง อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร. กระบวนการย้อมคราม.

วันที่ 29 กันยายน 2553.

บรรณานุกรมสัมภาษณ์ (ต่อ)

- ประนอม แก้วคำแสน. ประธานสตรีอำเภอ. บ้านเลขที่ 172 หมู่ 1 บ้านวาริชภูมิ ตำบลวาริชภูมิ
อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร. ประวัติความเป็นมาของชาวผู้ไทยอำเภอวาริชภูมิ
จังหวัดสกลนคร และผ้ามัดหมี่ย้อมคราม. วันที่ 29 กันยายน 2553.
- ปาน แก้วคำแสน. ปราชญ์ชาวบ้าน อดีตข้าราชการครูบำนาญ. บ้านเลขที่ 1432/1 ถนนสุนทรบารุง
บ้านวาริชภูมิ ตำบลวาริชภูมิ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร.
ประวัติความเป็นมาของชาวผู้ไทยอำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร และผ้ามัดหมี่ย้อมคราม.
วันที่ 29 กันยายน 2553.
- พงษ์สวัสดิ์ กุลวงค์. เจริญญิก. บ้านเลขที่ 92 หมู่ 5 ตำบลเรณู อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม.
เครื่องแต่งกายของชาวผู้ไทยอำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม. วันที่ 8 สิงหาคม 2553.
- วาสนา อาจวิชัย. ประธานกลุ่มทอผ้าศรีนคร (ผ้าหมักโคลน). บ้านเลขที่ 16 บ้านภู หมู่ที่ 2 ตำบลบ้านเป้า
อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร. วันที่ 7 สิงหาคม 2553.
- สุจินดา บันลือหาญ. ข้าราชการบำนาญ. บ้านเลขที่ 238 หมู่ 6 บ้านโคกสุวรรณ ตำบลพรรณนา
อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร. ประวัติความเป็นมาของชาวผู้ไทย
อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร และผ้ามัดหมี่ย้อมคราม. วันที่ 29 กันยายน 2553.
- สุพัฒนา มลสุนทร. บ้านเลขที่ 33 หมู่ 9 ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม.
เครื่องแต่งกายของชาวผู้ไทยอำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม. วันที่ 8 สิงหาคม 2553.
- หนูพร ศรีบ้านโพน. พนักงานศูนย์วัฒนธรรมผู้ไทยบ้านโพน. ลวดลายผ้าผู้ไทยบ้านโพน.
วันที่ 30 กันยายน 2553.

ผ้าทอผู้ไทย

โครงการสืบสานภูมิปัญญาผ้าทอผู้ไทยในภาคอีสาน

